

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd**

**Renesanční a barokní kachle ze sbírek Muzea východních Čech
v Hradci Králové:**

Náboženské a portrétní kachle

Lucie Hrušová

Bakalářská práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie HRŮŠOVÁ**
Osobní číslo: **H08065**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Název tématu: **Renesanční a barokní kachle ze sbírek Muzea v Hradci
Králové.**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce bude zpracování souboru renesančních a barokních kamnových kachlů, uložených v archeologické sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové. Shromážděny a vyhodnoceny budou nálezové okolnosti s cílem tyto kachle datovat a určit prostředí, z něhož pocházejí. Kachle budou porovnány s obdobnými nálezy z dalších nalezišť na našem území.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BRYCH, V. Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. In Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha. 2004. **BRYCH, V.** - Stehlíková, D. - Žegklitz, J. Pražské kachle doby gotické a renesanční. Praha. 1990. **ERNÉÉ, M.** Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 5. České Budějovice - Praha. 2008. **FROLÍK, J.** Kachle Chrudimska. Sbírky regionálního muzea v Chrudimi. Chrudim. 2003. **HAZLBAUER, Z.** Krása středověkých kamen. Praha. 1998. **KLÁPŠTĚ, J.** Proměna českých zemí ve středověku. Praha. 2005. **KRAJÍČ, R.** Středověké kamnářství. Výzdobné motivy na gotických kachlích Táborska. Tábor. 2005. **ORNA, J.** Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Plzeň. 2005. **PAVLÍK, Č.** - Vitanský, M. Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha 2004. **RICHTER, M.** - Vokolek, V. Hradec Králové. Slovenské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové - Praha. 1995. **SMETÁNKA, Z.** Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století. In Památky archeologické 59. Str. 543 - 578. 1968. **SMETÁNKA, Z.** K morfologii českých středověkých kachlů. In Památky archeologické 60. Str. 228 - 265. 1969.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jiří Sigl

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

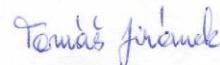
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. října 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vykonala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce Univerzitní knihovnou Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 1.6.2011

Lucie Hrušová

SOUHRN

Cílem bakalářské práce bude zpracování souboru renesančních a barokních kamnových kachlů, uložených v archeologické sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové. Shromážděny a vyhodnoceny budou nálezové okolnosti s cílem tyto kachle datovat a určit prostředí, z něhož pocházejí.

Kachle budou porovnány s obdobnými nálezy z dalších nalezišť na našem území.

KLÍČOVÁ SLOVA

kachel – kamnová kamna – renesance – baroko – Hradec Králové

ABSTRACT

Aim of this bachelor thesis is the processing set of the renaissance and baroque stove tiles stored in the archaeological collection of the Museum of east Bohemia in Hradec Kralove. Will be collected and evaluated with a view to finding the circumstances of these tiles dating to determine the environment from which they originate.

Tile will be compared with similar finds from other sites in our territory.

KEY WORDS

tile – tiled stove – renaissance – baroque – Hradec Kralove

Ráda bych poděkovala PhDr. Jiřímu Siglovi a Mgr. Radkovi Bláhovi za možnost zpracování tohoto tématu a především za veškerou ochotu a obětavou pomoc, kterou mi při sepisování této práce poskytli.

Obsah

1. Úvod	- 1 -
2. Historie	- 4 -
2.1. Dějiny bádání	- 4 -
2.2. Historie vzniku kachlů a jejich výroba	- 6 -
2.2.1. Původ kamen	- 6 -
2.2.2. Vývoj kachlových kamen na území České republiky	- 7 -
2.2.3. Účel a funkce kamen	- 8 -
2.2.4. Výroba kachlů	- 9 -
2.2.4.1. Výrobci kachlů	- 9 -
2.2.4.2. Pracoviště a jeho výbava	- 9 -
2.2.4.3. Hlína	- 10 -
2.2.4.4. Postup při vytváření kamen	- 11 -
2.2.4.5. Povrchová úprava před i po vypalování kachlů	- 11 -
2.2.5. Konstrukce kamen	- 12 -
2.3. Typologie kachlů	- 13 -
2.3.1. Umístění na tělese kamen	- 13 -
2.3.2. Úprava čelní vyhřívací plochy	- 13 -
2.3.3. Rozdělení podle celkového tvaru s ohledem na poměr k vytápěcímu prostoru	- 14 -
2.3.3.1. Kachle nádobkové	- 14 -
2.3.3.2. Kachle komorové	- 14 -
2.3.3.3. Kachle stěnové	- 15 -
3. Katalog nálezů	- 16 -
3.1. Renesanční kachle	- 17 -
3.1.1. Náboženské motivy	- 18 -
3.1.1.1. Starozákonní motivy	- 18 -
3.1.1.2. Novozákonní motivy a andělé	- 24 -
3.1.1.3. Svatí, patroni a proroci	- 30 -
3.1.2. Portrétní kachle	- 34 -
3.1.2.1. Vyobrazení známých osobností – dynastické portréty	- 34 -
3.1.2.2. Neurčené portréty	- 39 -
3.1.2.3. Vyobrazení ženských postav	- 44 -

3.1.2.4. Kachle s nápisy	- 48 -
3.2. Barokní kachle	- 51 -
3.3. Kadluby	- 52 -
4. Srovnávání s jinými lokalitami	- 54 -
4.1. Praha	- 54 -
4.2. Chrudim	- 55 -
4.3. Opava	- 56 -
4.3. Shrnutí	- 57 -
5. Závěr	- 58 -
6. Conclusion	- 59 -
7. Literatura	- 60 -
8. Příloha	- 62 -
8.1. Schéma umístění kachlů na tělese kamen	- 62 -
8.2. Popis komorového kachle	- 63 -
8.3. Fotografická dokumentace	- 64 -

1. Úvod

V mé bakalářské práci se budu snažit vytvořit systematický přehled renesančních a barokních kachlů ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové. Kachle pochází ze staré sbírky uložené v depozitáři v odborném pracovišti archeologického oddělení v Gajerových kasárnách. Byly nalezeny při archeologických výzkumech na přelomu 19. a 20. století na území města Hradce Králové a blízkého okolí. Jedná se především o fragmenty kachlů, celých kachlů bude patrně menšina. Předpokládaným výstupem bude vytvoření katalogu kachlů z období renesance a baroka z města Hradce Králové, ve kterém budou vybrané kachle popsány a v příloze bude k jednotlivým kachlům fotografická dokumentace.

V prvních kapitolách se budu zabývat dějinami bádání, dále pak historií kachlů, tedy jejich vznikem a typologií. Tyto informace budu nejvíce čerpat od Zdeňka Smetánky (*K morfologii českých středověkých kachlů*,¹ *Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století*²) a od Zdeňka Hazlbauera (*Krása středověkých kamen*³), kteří jsou v našich končinách považováni za průkopníky v této oblasti. Samozřejmě nesmím opomenout i práce jiných osob, které se kachlovou tematikou zabývají či zabývali. K nim patří publikace *Pražské kachle doby gotické a renesanční*⁴, která je staršího data od trojice autorů, která byla napsána ke stejnojmenné výstavě. Další významnou knihou je nepochybně publikace od Čenka Pavlíka a Martina Vitanovského (*Encyklopedie kachlů*⁵) a od Julie Richterové (*Středověké kachle*⁶), a jiní (Brych, Frolík, Menoušková, Měřínský, Orna, atd. – viz dějiny bádání a použitá literatura).

Následovat bude již zmíněný katalog renesančních a barokních kachlů. Takto získané poznatky o kachlích z Hradce Králové bych následně chtěla porovnat s jinými lokalitami. Konkrétně se bude jednat o nálezy kachlového materiálu z hlavního města, tedy z Prahy. Dalšími lokalitami ke srovnání hradeckých kachlů bude Opava a Chrudim.

K mé bakalářské práci budu využívat odbornou literaturu dané tematiky. Především se bude jednat o katalogy kachlů z nejrůznějších lokalit. Dále je nutností vyhledat knihy obecně

¹ SMETÁNKA, Zdeněk. *K morfologii českých středověkých kachlů*. In *Památky archeologické* 60, 1969, str. 228-265.

² SMETÁNKA, Zdeněk. *Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. století do počátku 16. století*. In *Památky archeologické* 59, 1968, str. 543-578.

³ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8.

⁴ BRYCH, Vladimír – STEHLÍKOVÁ, Dana – ŽEGLITZ, Jaromír. *Pražské kachle doby gotické a renesanční: Katalog výstavy*. Praha: Pražský ústav státní památkové péče a ochrany přírody, 1991.

⁵ Pavlík, Čeněk – Vitanovský, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4.

⁶ Richterová, Julie. *Středověké kachle*. Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1982.

informující o vývoji hrnčířství, kachlových kamen, kachlů a neposledně také knihy o Hradci Králové.

Potřebné podklady pro moji bakalářskou práci se nacházejí ve Státní a vědecké knihovně v Hradci Králové, popřípadě v Národní knihovně v Praze a hlavně v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

Téma této práce jsou kachle z Hradce Králové, a proto je nutné uvést základní informace o poloze a historii města. Hradec Králové se nachází na soutoku dvou řek Labe a Orlice. Leží v úrodné nížině ve východních Čechách, zhruba sto kilometrů severovýchodně od Prahy.

Již od našich kronikářů se dovídáme o existenci knížecího hradu, o občasné přítomnosti zeměpána a o propůjčení Hradecka jako údělu členům knížecího rodu.⁷ Avšak výzkumem doložené je slovanské hradiště vzniklé na sklonku 9., počátkem 10. století. Toto území je pokládáno za ústředí kmene Charvátů. Ve střední době hradištní, kam datujeme budování opevněného centra, docházelo k rozvoji zemědělských osad v blízkosti Hradce. To bylo nutné, aby docházelo k rozvoji fortifikace hradiště, neboť tyto stavební činnosti vyžadovaly značné množství pracovních sil. Na počátku 11. st. došlo k začlenění Hradce do hradské organizace Přemyslovců.⁸ První zmínky o městu Hradci Králové jsou datovány do kolem roku 1225, kdy v areálu knížecího hradu vyrostl královský hrad a minoritský klášter.⁹ Již v polovině 13. st., tedy v roce 1253, bere právně historická bilance v úvahu existenci 19 měst, mezi nimi je v rámci Čech zastoupen právě i Hradec Králové.¹⁰

Informace o městu přibývají při pobytu královny – vdovy Elišky Rejčky.¹¹ Od roku 1307 se Hradec stal věnným městem královen¹². Z této doby se však nedochovaly žádné pozůstatky královského hradu ani jiné památky po reprezentačních a hospodářských stavbách. Lze usuzovat, že za Elišky Rejčky nedošlo k výraznějším přestavbám Hradce. A tak se zdá, že stavební aktivita vyvolaná krátkým pobytem královny je přeceňována.¹³

První etapa městského vývoje končí na počátku 14. století. V této době byly položeny základní funkce středověkého města a dány základy pro vznik vrcholně gotické proměny

⁷ RICHTER – VOKOLEK. *Hradec Králové: Slovanské hradiště a počátky středověkého města*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-85031-14-0. str. 3.

⁸ Tamtéž, str. 127.

⁹ KUČA, Karel. *Atlas památek: Česká republika A/N*. Praha, 2002. ISBN 80-86223-40-X. str. 314.

¹⁰ KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-175-1 – K. str. 318.

¹¹ RICHTER, Miroslav – VOKOLEK, Vít. *Hradec Králové: Slovanské hradiště a počátky středověkého města*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-85031-14-0. str. 3.

¹² KUČA, Karel. *Atlas památek: Česká republika A/N*. Praha, 2002. ISBN 80-86223-40-X. str. 314.

¹³ RICHTER, Miroslav – VOKOLEK, Vít. *Hradec Králové: Slovanské hradiště a počátky středověkého města*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-85031-14-0. str. 101.

městského prostředí. Nemalou zásluhu na rozvoji města měla městská komunita, která již v té době vedla omezenou samosprávu.¹⁴

V 15. st. byla vybudována dominanta města kostel sv. Ducha a radnice. Městské opevnění bylo přestavováno. Za husitských válek, kdy se stal Hradec jedním z center husitů, město utrpělo ztráty na stavebních památkách. Poté následoval rozmach za vlády Jiřího z Poděbrad, který však netrval dlouho. Roku 1586 postihl město požár a 1599 vypukla morová epidemie. Další ranou byla třicetiletá válka, která byla skutečnou pohromou nejen pro Hradec Králové.¹⁵

V letech 1766 – 1778 byla budována pevnost, která způsobila zánik hradeckých předměstí (Pražské a Mýtské, atd.). Za náhradu vznikala nová předměstí (Nový Hradec Králové, Pouchov, Kukleny, atd.). Od roku 1893 začala likvidace fortifikací, která umožnila novou výstavbu uvnitř pevnosti.

Výstavba od osmdesátých let devatenáctého století se řídila pevnou stavební regulací, která ucelila urbanistický a architektonický vývoj města, který pokračuje dodnes. Hradec Králové patří mezi významná města středoevropské kultury.¹⁶

¹⁴ RICHTER, Miroslav – VOKOLEK, Vít. *Hradec Králové: Slovanské hradiště a počátky středověkého města*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-85031-14-0. str. 138.

¹⁵ DAVID, Petr – SOUKUP, Vladimír. *Hradec Králové: Průvodce po Čechách, Moravě a Slezsku*. Praha, 1997. ISBN 80-86050-11-4. str. 7-8.

¹⁶ KUČA, Karel. *Atlas památek: Česká republika A/N*. Praha, 2002. ISBN 80-86223-40-X. str. 314.

2. Historie

2.1. Dějiny bádání

Pro studium středověkých kachlů v České a Slovenské Republice je základní materiál položen na nástinu vývoje s důkladným rozбором všech podstatných otázek od Zdeňka Smetánky. Ten ve svých pracích poprvé provedl rozbor všech podstatných otázek, rozdělil do skupin jednotlivé kachle, stanovil typy morfologických částí a výstižně vypracoval terminologii k této problematice. Dále neopomněl vypracovat postup při výrobě všech typů kachlů, včetně jejich detailních úprav.¹⁷ Tato stěžejní studie vyšla v roce 1968 v Památkách archeologických a o rok později navázal na stejné téma s dalším článkem.¹⁸

Na práci Zdeňka Smetánky navázala řada dalších autorů. Zájem se specifikoval na jednotlivé nálezy, tematické soubory nebo na konkrétní kachle, které byly něčím významné. Jedním ze Smetánkových nástupců je i Julie Richterová s knihou *Středověké kachle*.¹⁹ Nejprve autorka uvádí charakteristiku sbírky, poté následují jednotlivé skupiny kachlů a vše završuje bohatá fotografická dokumentace.

Jedno z mála synteticky zpracovaných děl je kniha Zdeňka Hazlbauera *Krásy středověkých kamen*. Vyšla v roce 1998 v Praze. Zabývá se rozsáhlou skupinou českých kachlů s církevní tematikou.²⁰ Hazlbauer ve své publikaci poukazuje na problém, že dosavadní informace o kachlích bývají publikovány pouze v odborném tisku, a tak tato problematika veřejnosti uniká. To se svou knihou alespoň částečně snaží napravit.

Jedním z větších děl posledních let můžeme považovat *Encyklopedii kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* s podtitulem *Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Knihu zpracovala dvojice autorů, a to Čeněk Pavlík a Michal Vitanovský. Vyšla v nakladatelství Libri v Praze v roce 2004.²¹ Jedná se o rozsáhlou studii, která má podobu roztríděného a komentovaného souboru 1 350 kreseb kachlových reliéfů z celé České republiky z období od roku 1300 do roku 1600. Jde tedy spíše o ikonografický atlas, který

¹⁷ RICHTEROVÁ, Julie. *Středověké kachle*. Praha, 1982, str. 5.

¹⁸ SMETÁNKA, Z. *K morfologii českých středověkých kachlů*. In *Památky archeologické* 60, 1969, s. 228-265. SMETÁNKA, Z. *Technologie výroby českých kachlů od počátků 14. století do počátku 16. století*. In *Památky archeologické* 59, 1968, s. 543-578.

¹⁹ Richterová, Julie. *Středověké kachle*. Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1982.

²⁰ PAVLÍK – VITANOVSKÝ. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 7.

²¹ Tamtéž.

slouží i laické veřejnosti k lepšímu poznání v základní orientaci kamnových kachlů. Umožňuje tak ucelený pohled na vývoj, funkci, konstrukci a motivy kachlů.²²

Další publikace jsou již spíše dílčí. Většinou se jedná o zpracovaný katalog kachlů z konkrétního výzkumu či souboru na konkrétní lokalitě. Např. publikace od V. Brycha (*Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*), která zpracovává pražskou sbírku kachlů Národního muzea.²³ Vladimír Brych se podílel i na dřívějším katalogu pražských kachlů, který byl vydán v roce 1991.²⁴

Dále jsou to publikace od M. Erného (*Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově*), J. Frolíka (*Kachle Chrudimska*), R. Krajíce (*Středověké kamnářství; Středověká kachlová kamna v Táboře*), J. Orny (*Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*), atd.

Pro oblast Moravy máme nedávno vydanou publikaci od dvojice autorů Menouškové a Meřinského (*Krása, která hřeje*), která vyšla u příležitosti stejnojmenné reprezentativní výstavy uspořádané v letech 2008 – 2010 v muzeích v Uherském Hradišti, v Opavě a v Brně.²⁵

V zahraniční publikaci, kterou lze uplatnit i na naše území, se pod knihy s kachlovou tematikou podepsal např. R. M. Franz. Ten napsal publikaci o vývoji kachlů ve střední Evropě, která byla vydána v roce 1969. Dále můžeme zmínit K. Strausse, který napsal studii o kachlích 15. a 16. století, avšak opírá se pouze o umělecko-historický rozbor, ve kterých se čtenář často ztrácí. Dokumentaci kachlů zpracovává i M. Dabrowsky (1976). Bádání v Maďarsku položil základ Imre Holl ve svých studiích z let 1958 a 1971.²⁶

Odbornosti autorů samozřejmě odpovídají příslušné metodické přístupy k dílům. Nejčastěji problematiku kachlů zpracovávají archeologové a historici, zatímco historiky umění české kachlové reliéfy zatím moc neoslovily. V menší míře se můžeme setkávat s názory sochařů, keramiků a hrnčírů. Prolínání poznatků z různých profesí vede ke zjištění

²² PAVLÍK – VITANOVSKÝ. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str.7.

²³ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1.

²⁴ BRYCH, Vladimír – STEHLÍKOVÁ, Dana – ŽEGLITZ, Jaromír. *Pražské kachle doby gotické a renesanční: Katalog výstavy*. Praha: Pražský ústav státní památkové péče a ochrany přírody, 1991.

²⁵ MENOŠKOVÁ – MĚŘÍNSKÝ. *Krása, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5. str. 4.

²⁶ RICHTEROVÁ, Julie. *Středověké kachle*. Praha, 1982, str. 5

nových pohledů a názorů. To vše ústí v pozitivní výsledky, které zperspektivňují tento obor, protože s každou novou publikací se o historických kachlích dozvídáme více informací.²⁷

2.2. Historie vzniku kachlů a jejich výroba

2.2.1. Původ kamen

Vývoj otopných zařízení začíná již v pravěku, a to objevem ohně. Ten sloužil jako ochrana před divokou zvěří, současně vyhříval jeskynní prostory a neposledně byl oheň brán jako důležitý zdroj světla, a dokonce skýtal možnost si i tepelně upravit stravu. Tyto základní služby oheň lidem poskytoval i ve středověku, kde už se však projevuje určitá diferenciaci ve využití ohně.

V domech městského patriciátu se postupně objevují tzv. černé kuchyně, které sloužily k tepelné přípravě jídla. Dochází i k objevu jednoduchých vytápěcích zařízení, a to kamen nebo pecí, které se používaly především k vytápění místnosti. V ranějším středověkém období se začínají objevovat dokonce i krby, které měly hlavně dvě funkce: vytápění a osvětlování místnosti. Jiné speciální užití ohně jen pro vytápění, byl systém kanálků umístěných v podlaze místnosti, v nichž byl vzduch ohříván z centrálně umístěného tepelného zdroje (např. na Pražském hradě). Pokrok ve vytápění interiérů přinesl vynález výroby kachlových kamen.²⁸

Výskyt kachlových kamen byl nejčastěji v chladnějších oblastech Evropy, kde bylo nutné bojovat s nepříznivým počasím, a to hlavně v zimním období. Ze Švýcarska a přilehlé části jižního Německa známe nejstarší exempláře kachlů, které datujeme do 12. století. Nálezy ze století předchozího jsou méně průkazné.²⁹ Avšak přesto se v některých publikacích dočteme, že nejjednodušší typy kamen se začaly stavět již v 9. - 10. století, patrně v alpských kláštřích. Informuje o tom kniha *Encyklopedie kachlů* (Pavlík – Vitanovský, str. 9) i *Krásy středověkých kamen* (Zdeněk Hazlbauer, str. 27).

Kachlová kamna se v následujících letech značně teritoriálně rozšířila. Svědčí o tom nejrůznější ikonografické materiály a archeologické nálezy nejen ze střední Evropy. Doklady o využívání kamen máme i ze severní Evropy (Švédsko, Pobaltí), a dokonce ze Slovinska a Chorvatska, tedy z jižnějších států. Díky mnohým výhodám, které užívání kachlových kamen má, se jejich užívání brzo rozšířilo a nakonec na konci 15. století zcela převládlo.³⁰

²⁷ PAVLÍK – VITANOVSKÝ. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 7.

²⁸ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krásy středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 11-12.

²⁹ FROLÍK, Jan. *Kachle Chrudimska*. Chrudim, 2003. ISBN 80-903265-0-1. str. 12.

³⁰ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krásy středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 12.

2.2.2. Vývoj kachlový kamen na území České republiky

S kachlovými kamny se na našem území se setkáváme patrně již od 2. poloviny 13. století. K běžné výbavě obytných interiérů patřila kachlová kamna až o století déle, tedy na přelomu 14. a 15. století. Tehdy již byla součástí nejen panských sídel, ale i domácností měšťanů. Postupně se v měšťanských domech ocitla nejedna kachlová kamna, která byla složená z desítek, mnohdy i stovek velmi zdobených kachlů. Pozorujeme také pronikání kachlových kamen do interiérů některých vesnických obydlí.³¹

Konec 15. a počátek 16. století je tedy v českém prostředí považováno za dobu, kdy došlo k největšímu rozšíření kachlových kamen. Rozšířily se do zmiňovaných měšťanských domů, ale hlavně na hrady, tvrze a kláštery. V této době zajišťovali hrnčíři výstavbu a výrobu konstrukčních prvků kachlových kamen, tedy jednotlivé kachle. Specializované hrnčířské řemeslo se oddělilo od obecného hrnčířství mnohem později.³²

Renesance, tedy období, do kterého spadají kachle, které budu v mé bakalářské práci zpracovávat, se v Čechách a na Moravě datuje do počátku 16. století. Navazuje na antickou vzdělanost a kulturu. Dochází k znovuobjevování zájmu o přírodu, a to vše se projevuje v celém spektru umění. Tato změna tedy nezbytně zasáhla i tematiku reliéfů na kachlích.³³

V Čechách je toto období hlavně spjato s vládou Ferdinanda I. a Anny Jagellonské, na jejichž dvoře se vyskytovala řada italských řemeslníků. Kamna dostávají novou podobu. Tu můžeme vidět v ikonografických reliéfech, ale i při celkovém pohledu na architekturu kamen. Zvyšuje se plasticita jednotlivých kachlů, která umocňuje celkovou zdobnost kamen. V nástavcové části kamen se objevují nerůznější architektonické motivy či ornamenty, jako je luneta nebo motiv vinné révy. Zvětšují se formáty komorových kachlů, jejich počet, a proto dochází k celkovému zvětšení velikosti kamen. Do oblíbenosti se dostává obdélníkový tvar, který se tak stává rovnocenným čtverci. Proměňují se i dílčí části kachlů, např. se zkracují komory. Dochází i k jiným změnám, které postupně dodávaly kamnům nový ráz.³⁴

Barokní kamna navazují na renesanční tradici. Začínají se objevovat od 17. století (např. zámek Březnice, Orlický zámek nad Vltavou, atd.). Formát kachlů se značně zvětšil, doloženy jsou i importy fajánsových kachlů. Pro vrcholné a pozdní baroko jsou typické liniové křivky, hluboké niky a mohutné, složitě členěné nástavce. To znamenalo, že reliéfní kachel přestává

³¹ ERNÉE, Michal. *Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 5. České Budějovice – Praha, 2008. ISBN 978-80-86260-85-3. str. 5.

³² HAZLBAUER, Zdeněk. *Historické kamnové kachle z Rabštejna nad Střelou*. Praha, 1995. ISBN 80-901258-3-2. str. 3.

³³ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 21.

³⁴ Tamtéž, str. 22.

být nejdůležitějším článkem. Velkou změnu ve stavbě a morfologii kamen znamenala nová technika bednění, která se objevila v pozdním baroku a přetrvala až do 19. století. Kamna již nebyla stěžejním prvkem v místnosti, nýbrž byla začleňována do celkového kontextu interiérové umělecké výzdoby místnosti, tedy se stala součástí malířské či štukové dekorace stěn.³⁵

2.2.3. Účel a funkce kamen

Základní funkce kachlů je výhřevná funkce. Myslíme tím způsob a rozsah předávání tepla z vnitřku kamen do prostoru místnosti. To bylo ovlivněno tvarem a způsobem začlenění kachlů do kamnového tělesa.³⁶

Sekundární funkce kachlů, avšak významově stejně důležitá jako základní funkce, byla výstavba a tvarování architektury kamnového tělesa. Zevním uspořádáním kachlů se utváří celkový ráz kamnového pláště. Vnitřní konstrukční prvky podmiňují stavební uspořádání topného prostoru kamen a tím i jejich tahový poměr.³⁷

Kachlová kamna se rozšířila díky několika výhodám, které na rozdíl od jiných topných těles – např. krbů, skýtají. Zakryté ohniště je prvním plusem. Oheň byl umístěn do uzavřeného prostoru, tedy vnitřku kamen, a tím byl zcela izolován. Otevřená ohniště způsobovala požáry, které byly ve středověku časté a vždy znamenaly katastrofu pro celou lokalitu.

Dále se zvyšovala výhřevnost kamen, protože vzduch cirkuloval po místnosti, a tím docházelo k promíchávání tepelných vrstev. Výsledkem byla stálá teplota v pokoji. To byl zásadní rozdíl od krbu. Z krbu teplo sálalo přímo do prostoru, v blízkosti krbu bylo nesnesitelné horko, ale opodál už bylo chladno. Krb tedy fungoval spíše lokálně, proto teplota v pokoji kolísala.

Kamna byla hospodárnější a efektivnější. Spotřeba paliva, tedy dřeva, byla daleko nižší. Tepelné ztráty kamen nepřesahovaly 30% - 40%. U krbů byly tepelné ztráty až 85 %, tedy více jak dvojnásobné.

Nový účinek kachlový kamen byla stáložárnost. Teplo se naakumulovalo v hmotě kachlů a v hliněných mezi kachlových výmazech, a tak vydrželo sálat dlouho po vyhasnutí ohně. Na rozdíl od krbů, u kterých po vyhasnutí ohně došlo k rychlému ochlazení teploty v místnosti.

³⁵ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 6.

³⁶ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krásy středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 9.

³⁷ Tamtéž, str. 19 – 20.

Mezi další výhody patří lepší odtah zplodin, který způsobil méně kouře ve světnici, a tak i méně zápachu obecně. Dále bylo snadnější udržet čistotu, protože místnost byla bez sazí a popela. Neposledně je důležité zmínit výhodu, kterou ocenilo především panstvo. Tou byla skutečnost, že lidé v místnosti s kamny nebyli rušeni, jelikož manipulace s kamny se prováděla z jiné místnosti.³⁸

2.2.4. Výroba kachlů

2.2.4.1. Výrobci kachlů

Kamnáři nebyli samostatnými řemeslníky, nýbrž stavbu kamen prováděli většinou hrnčíři. Ti si také vyráběli i samotné kachle. Nemožnost specializace na kamnářského mistra spočívá hlavně v ekonomické stránce, jelikož zdobené kachle byly velice drahé. Navíc se kamna tak často neobměňovala jako jiná užitková keramika.³⁹

Hrnčířské řemeslo obecně patřilo k cechům chudším.⁴⁰ Avšak někteří výrobci kachlů nemuseli být na tak nízké úrovni, jak se soudí. Záviselo na zručnosti zhotovitele a ceně za jeho práci. Na některých reliéfech nalézáme v plastické podobě celé jméno nebo jen zkratku zhotovitele, to lze považovat za jakousi středověkou reklamu řemeslníka. Naznačuje to vyšší postavení osoby, která tento produkt vytvářela.⁴¹

Ke specializaci kachlové výroby docházelo až v průběhu 16. století, a tak se stavba kamen postupně stávala samostatným oborem.⁴²

2.2.4.2. Pracoviště a jeho vybavení

Výbavu hrnčířské dílny odhadujeme především z etnografické analogie či z písemných a ikonografických pramenů. Celá hrnčířská dílna byla dosud nalezena v Sezimově Ústí. Hrnčířské výroby byly většinou situovány na okrajích měst, při hradbách nebo na předměstích. Hlavním důvodem tohoto umístění byla oprávněná obava z požárů.

Vybavení hrnčířny nebylo složité. V jejím okolí stála pec na vypalování výrobků, která ve většině doložených případech stála volně, avšak mohla být umístěna i pod přístřeškem. Na dvoře dílny byly nahromaděny základní suroviny, tedy hlína, písek a dřevo na

³⁸ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 27.

³⁹ SMETÁNKA, Zdeněk. *Technologie výroby českých kachlů od počátků 14. století do počátku 16. století*. In *PA 59*, 1968, str. 544.

⁴⁰ Tamtéž, str. 545.

⁴¹ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 17 - 18.

⁴² PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 14.

topení. V blízkosti se nacházelo i střepniště. To je místo, kam se vyhazovaly odpadky při výrobě. Někdy se tímto místem stala jáma, odkud bral hrnčíř hlínu.

Nejvýznamnější nástroj celé dílny byl hrnčířský kruh. Základním typem byl kruh jednotalířový, ručně poháněný, který datujeme do 14. st. a počátku 15. st. Navazují kruhy s rychlejšími obrátkami, které umožňovaly pláště komor kachlů vytáčet. Tyto kruhy byly již dvoutalířové. Jednotlivé talíře na kruhu byly propojeny příčkami, tzv. „špruslemi“, proto se tomuto typu kruhu říkalo „špruslák“. Špruslák byl postupně nahrazen novějším typem, patrně tzv. fajánséřským kruhem. Ke kruhu patřila stolička, sedátko či trojnožka, tedy předmět, na kterém hrnčíř u hrnčířského kruhu seděl.

Důležité byly i kameny na tření olova, které se zřejmě podobaly ručnímu mlýnku na obilí, v němž se drtila poleva mezi dvěma zrny. Jako potřebné se ukazují na konci 15. století, kdy se rozmohlo užívání polevy. Ke hrubšímu drcení plev se užívaly stoupy.

Konkrétní nářadí hrnčířů se nedochovalo, a tak lze o jejich technické výbavě usuzovat z ikonografických pramenů. Z nich máme doloženou jen hrnčířskou čepel. Z pracovních stop na kachlích je zřejmé, že užívali železný zahrocený nůž, který sloužil k vyřezávání. Dalšími nástroji mohly být dřevěné nože či jiné dřevěné nožovité útvary, plochý a tyčinkovitý nástroj, tříška, struna (kus drátu, šlacha či provázek), vějířovitý nástroj připomínající mušli, hrubá tkanina, kousek kůže a patrně i nějaké měřítko. Nutné byly nádoby na vodu, glazování a engobování, dále pak nejrůznější štětce, schránky a hliněné nádoby na úschovu dražších surovin.⁴³

2.2.4.3. Hlína

Kvalitní hlína byla základní surovinou pro výrobu nejen kachlů. Ložisko se zpravidla nacházelo poblíž dílny, pokud ne, musela se hlína dovážet. Po nakopání se nechala hlína odležet, aby se odstranily organické nečistoty. Větší organické nečistoty se odstraňovaly rozplavováním nebo strouháním.

Očištěná hlína se smíchala s ostřivem, které zabraňovalo smršťování kachle při vypalování. Poté se nechala takto vzniklá hmota znovu odležet.⁴⁴

⁴³ SMETÁNKA, Zdeněk. *Technologie výroby českých kachlů od počátků 14. století do počátku 16. století*. In *Památky archeologické* 59, 1968, str. 546 – 556.

⁴⁴ Tamtéž, str. 556, 558.

2.2.4.4. Postup při vytváření kachle

Starší typy kachlů, tedy funkčně primitivnější byly vyráběny lepením pásků a obtáčením. Složitější tvary kachlů, např. komorové kachle, byly vytvořeny pomocí kadlubů. Kadlub nebo-li forma se vyplnila hrnčířskou hmotou a prsty byla masa přitlačena, aby byl kadlub zcela zaplněn. Pozůstatky po tomto „prstování“ jsou na některých kachlích dodnes zjevné.

Jiný způsob je tzv. nalepování plastické dekorace. Z kadlubu si hrnčíř otiskl dekoraci kachle a tu nalepil na hliněnou desku čelní vyhřívací plochy. Jeden takový exemplář pochází i z Hradce Králové.

Zadní strana byla ještě upravována pomocí prstů nebo hrubé textilie. Přebytečná hlína byla poté odříznuta nebo bylo vyryto lože, které sloužilo k uchycení nožičkovitě rozšířeného okraje pláště komory či rámu. Plášť vyhřívací komory byl vytočen na kruhu. „Při vytáčení byl vyhřívací otvor vzniklý na konci zužujícího se pláště ovrouben nějakým profilem“.⁴⁵ Spojení pláště a komory bylo různé, nejčastější však bylo pomocí nožičky nebo omazáváním.

Pro další zpevnění kachle byly rohy vycpány hrnčířskou hmotou nebo hlína prsty přihrnuta. K usnadnění výstavby kamen byl do kachle tyčinkou nebo prstem vytvořen otvor do komory.⁴⁶

2.2.4.5. Povrchová úprava před i po vypalování kachlů

Úprava povrchové části kachlů zahrnuje retuš, engobování (vytváření nástřepí)⁴⁷ a polévání kachlů.⁴⁸

Poté byly výrobky naskládány do pece tak, aby se zaručil dobrý průchod žáru a zároveň aby se zabránilo spečení. Teplota v pecích musela být minimálně 800°C.⁴⁹

Po vypálení se kachle používaly k výstavbě kamen nejčastěji v přirozeném režném stavu. Někdy se ještě kachel upravoval a to dodatečným barevným zušlechtěním. Nejčastěji červeným miniem, bílou barvou přecházející do štukového povlaku nebo šedomodrým barvivem. Emulgována byla barviva vaječným bílkem a poté se nanasla na čelní vyhřívací stěnu kachlů. Stejným způsobem byla aplikována i slída. Touto závěrečnou úpravou byl kachel definitivně hotov.⁵⁰

⁴⁵ Tamtéž, 565.

⁴⁶ Tamtéž, str. 567 - 568.

⁴⁷ „rozumíme tím povrchové zušlechtění kamnářské hlíny přetahem řídké kaše z jiné jemné hlíny“ (Smetánka, *Technologie výroby...*, str. 568)

⁴⁸ Tamtéž, str. 568.

⁴⁹ Tamtéž, str. 570.

⁵⁰ Tamtéž, str. 571 – 572.

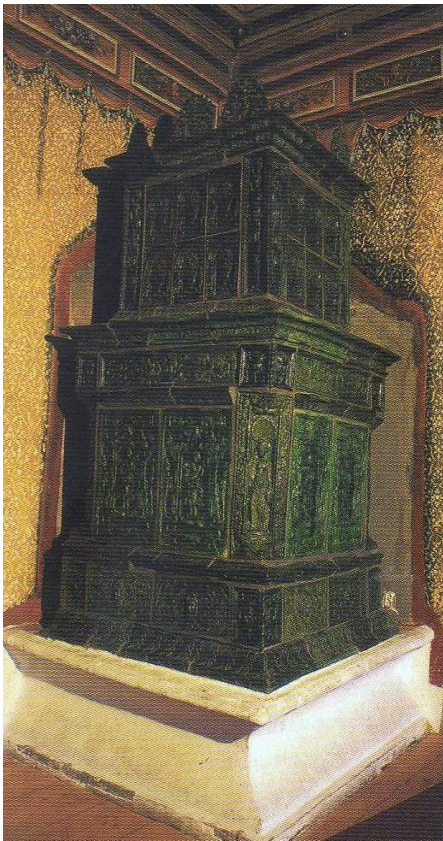
2.2.5. Konstrukce kamen

Středověká kamna byla stavěna z jednotlivých, odděleně vyráběných stavebních jednotek – kamnových kachlů. Kachle představují pevné samostatné jednotky, navzájem spojené výmazem pomocí kamnářské hlíny, které během topení zatvrdnou, a tak se pevně spojí.⁵¹

Kamna byla stavěna tzv. samonosným způsobem, tzn., že stěny byly složeny jen z kachlů. Uvnitř tělesa, které bylo duté, nebyla již jiná zděná konstrukce. Tento způsob stavby kamen dosvědčují nálezy kachlů, které byly na zadní straně kachle od ohně zakouřeny, tzn. oheň a horký vzduch měl s kachli určitě přímý kontakt.

Kachlová kamna se dle obecného hlediska skládala ze tří stavebních částí:

- a) *kamnový podstavec* – tvořil základ kamen; byl sestaven z pevného stavebního materiálu (kámen, cihly); měl tvar plného postavce nebo byl zaklenutý pro účel vytvoření prostoru pro sušení dřeva
- b) *kamnový sokl* – střední díl; nejčastěji byl ve tvaru krychle nebo kvádrů s pravoúhlými rohy; vnitřní dutá část byl prostor pro hoření ohně; příkládalo se patrně díky topnému kanálu vyvedeného zdi do chodby či jiné místnosti (hlavně u renesančních kamen, u gotických není jednoznačně doložen)
- c) *kamnový nástavec* – horní část kamen; nasedal na soklovou část ve tvaru mnohoúhelníku nebo oblého válce; horní okraj ukončen římsovými kachli často zakončenými gotickými stínkami cimbuří (vzhled hradní věže či městské brány).⁵²

Renesanční kamna v Rytířském sálu hradu Rožmberk⁵³

⁵¹ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 19.

⁵² Tamtéž, str. 26.

⁵³ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 25.

2.3. Typologie kachlů

Základním pramenem k morfologii a terminologii kachlů tvoří studie Zdeňka Smetánky *K morfologii českých středověkých kachlů*,⁵⁴ ze kterého do dnešních dnů vychází většina badatelů, která se zajímá o tuto tematiku. Z této studie vychází následující dělení:

2.3.1 Umístění na tělese kamen

Díky tomu rozeznáváme kachle základní a římsové. Bez základních kachlů nelze vytvořit těleso kamen, avšak bez římsových ano.

Terminologie základních kachlů: slouží-li základní kachle k vytváření soklu kamen, nazýváme je soklové. Vytváří-li těleso věžovitého nástavce, jedná se o kachle nástavcové.

Terminologie římsových kachlů dle jejich funkce: má-li funkci podpěrnou, jedná se o kachel páteční, s funkcí rozdělovací se jedná o kachle kordonové a ukončovací funkci má kachel korunní. Zároveň mohou být všechny římsové kachle soklové nebo nástavcové a dle detailního umístění je dělíme na řádkové a rohové. Viz příloha 6.1.

2.3.2. Úprava čelní vyhřívací plochy

Jedná se o třídění kachlů podle jejich tvarů a velikostí. Při tomto dělení budou platit pojmy uvedené již v předchozím dělení, avšak ne všechny podskupiny se v detailním třídění uplatňují.

Základní řádkové kachle jsou většinou středního čtvercového formátu, výjimečně se u těchto kachlů objevuje formát obdélníkový, malý čtvercový a střední obdélníkový. Základní kachle rohové jsou dvojí. Symetrické, tedy ty, jejichž obě čelní vyhřívací stěny jsou téměř stejné a mají nejčastěji formát střední čtvercový, střední obdélníkový a velký obdélníkový. Druhou možností jsou základní kachle rohové asymetrické, jejichž jedna čelní vyhřívací stěna je menší než druhá. Ty se nadále dělí na pravostranné či levostranné asymetrické.

Římsové kachle páteční řádkové jsou vzácné. Římsové kachle páteční rohové se objevují v mladším období. Římsové kordonové kachle jsou známy spíše řádkové. Mají tvar nižšího protáhlého obdélníka. Římsové korunní řádkové kachle mají většinou tvar čtverce. U korunních kachlů bývá vyhřívací stěna přímá nebo výžlabková, výžlabek může být prostý nebo jsou k němu připojeny jiné menší profily. Římsový korunní kachel řádkový s výžlabkem nazýváme kachel korunní výžlabkový a hlavní motiv je situován právě ve výžlabku.

⁵⁴ SMETÁNKA, Z. *K morfologii českých středověkých kachlů*. In *Památky archeologické* 60, 1969, s. 228-265.

Nejhornější část je většinou upravena cimbuřím. To má nejčastěji tvar některé z mnoha variant zubů, ojediněle můžeme objevit cimbuří prořezávané nebo s lunetou.

Na kamnech se mohou vyskytovat i samostatné ukončovací články. Nejsou to pravé kachle, protože nemají vyhřívací funkci, ale jen zdobnou. Jedná se o trojúhelníkové korunní nástavce, plastické lišty s podstavou a fiálovité nástavce.

2.3.3. Rozdělení podle celkového tvaru s ohledem na poměr k vytápěcímu prostoru:

2.3.3.1. Kachle nádobkové

Nesprávně se nazývají hrncové. Za hrncový kachel se považuje takový kachel, který svou výškou nepřevyšuje šířku a má kruhové ústí. Nádobkový kachel, který má zdůrazněný výškový rozměr se nazývá pohárkovitý kachel. Má kruhové ústí, stěny mírně kónické, dno většinou rovné.

Typy nádobkových kachlů⁵⁵

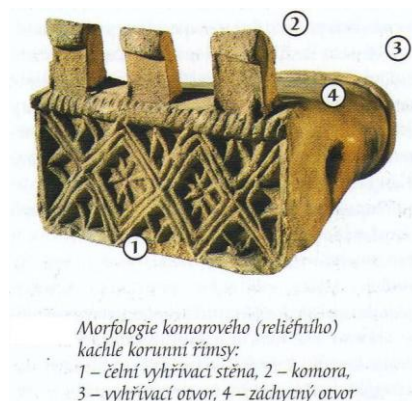
Dalším typem jsou kachle baňkovité, které se skládají z baňaté, ostře lomené, oblé dvojkónické hlavice, k níž je připojeno hrdlo či krátký krček, někdy je dokonce tato část potlačena. Hlavice ve své horní části mívá tupý vrchol a na něm je umístěn pupek (válcovitý, kuželovitý, výžlabek nebo žádný). Někdy na hrdle či krčku bývá šroubovice. Okraj je většinou dovnitř seříznut. Tyto kachle se někdy dále dělí podle vnějších znaků: dvojkónické nižší nebo vyšší, kyjovité, cibulovité, atd. Objevují se i nádobkové kachle s pravoúhelníkovým ústím, které díky svému vzhledu nazýváme jako kachle tyglíkovité. Tyglíkovité kachle krátké varianty s velkým ústím označujeme jako kachle miskovité. Nacházíme i další podskupiny členěné dle velikosti ústí.

2.3.3.2. Kachle komorové

Někdy se mu říká kachel reliéfní. Jedná se o nejběžnější kachel středověku. Různě dlouhý plášť tvoří vyhřívací komoru, vpředu je kachel uzavřen čelní vyhřívací stěnou. Komory mají různý tvar. Nejčastější je komora kuželovitá, dále známe komory skříňkové a jehlancovité. Okrajové lišty jsou různě profilovány. Profily jsou základního typu (hranol – plochý nebo mohutný, obloun/vývalek, jednostranná zaoblení, výžlabek) nebo složené, které jsou sestaveny z více základních typů.

⁵⁵ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 5.

Na kuželovitých komorách se nachází záchytná šroubovice, občas i prstové žlábkování. Výjimkou nejsou záchytné otvory nejrůznějších tvarů, které jsou proražené do pláště komory. Vyhřívací otvory nejsou přesně geometrické, základní tvary spíše jen připomínají. Okraje vyhřívacích otvorů jsou rozmanité, tedy někdy pravidelné či naopak ledabylé. Vyhřívací otvor je obrácen směrem do kamnového tělesa kamen, a proto na jeho úpravě moc nezáleželo.

Morfologie komorového (reliéfního) kachle korunní římsy:
1 – čelní vyhřívací stěna, 2 – komora,
3 – vyhřívací otvor, 4 – záchytný otvor

56

2.3.3.3. Kachle stěnové

Tyto kachle jsou vzácné. Nemají vytvořenou vyhřívací komoru, a tak jsou vsazovány zadní stěnou přímo do vytápěcího prostoru. Patří sem kachle výklenkové (nikové), které jsou většinou velkého obdélníkového tvaru. Blízké jmenovanému typu jsou i kachle necičkovité a zrcadlové, v jejichž prohlubni bývá umístěna plastika.

Vladimír Scheufler ve své knize *Lidové hrnčířství v českých zemích*, která byla vydána v roce 1971, roztřídil kamnářské výrobky, tedy kachle, do dvou základních skupin. První typem jsou kachle základní, které vytvářejí podtypy: kachle řádkové, soklové, řádkové nástavcové, rohové soklové a rohové nástavcové. Každý podtyp kachle mají své další podtypy (čtvercové, obdélníkové, výklenkové či symetrické, asymetrické a symetrické levostranné).

Druhou skupinu tvoří kachle římsové, ty vytvářejí sedm podtypů: páteční řádkové, kordonové řádkové, kordonové rohové, korunní řádkové, korunní výžlabkové, korunní stříškové a s korunními nástavci.

Zdeněk Hazlbauer ve své publikaci *Krása středověkých kamen* vychází taktéž z terminologie a morfologie od Zdeňka Smetánky, avšak celé členění kachlů zjednodušuje. Uvádí, že typologický vývoj kachlů probíhal od nejjednodušších tvarů ke složitějším, které již byly významnými uměleckými díly.

Kachle dělí do sedmi základních skupin na kachle: hrncovité, miskovité, nádobkové, nádobkové kachle trojúhelníkového tvaru, baňkovité, reliéfní nebo-li komorové a kachle s prořezávanou čelní stěnou.

⁵⁶ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 5.

3. Katalog nálezů

Stará sbírka kachlů uložená v Muzeu východních Čech v Hradci Králové obsahuje gotické, renesanční, barokní a částečně i klasicistní kachle. Tato sbírka je značně rozsáhlá, proto bylo nutné nejprve vše roztřídit do jednotlivých období.

Po roztřídění se ukázalo, že zhruba polovina předmětů byla z období, které nazýváme gotika. Reliéfy gotických kachlů nejčastěji zdobily rytíři, náboženské motivy (hlavně novozákonní christologické motivy - Klanění tří králů, Vjezd do Jeruzaléma; svatí – převážně sv. Jiří), zvířecí motivy (lvi, draci), ale i nejrůznější ornamenty.

Do období renesance spadá téměř celá druhá polovina sbírky. Nejčastěji se zde vyskytují nejrůznější architektonické motivy (rozeta, kružba, cimbuří, atd.) a ornamenty (geometrické i rostlinné – vinná réva, rozviliny). Těchto kachlů je ve sbírce okolo 130 kusů. Náboženské motivy jsou zastoupeny dvaceti šesti kusy. Další větší tematickou skupinu tvoří portrétní kachle, kterých je třicet šest. Mytologické téma je ve sbírce doloženo 13 kusy, z toho 2 kusy jsou s vyobrazením meluzíny a na jednom je nejspíše hlava gryfa. Žánrovou tematiku máme ve sbírce málo zastoupenou. Konkrétně se jedná o čtyři kusy necelých kachlů, na kterých je znázorněn lov.

Zajímavé je, že heraldické motivy se v této sbírce vůbec neobjevují. Stejně tak zde nenajdeme žádné motivy s husitskou tematikou a to i přesto, že Hradec Králové byl jedním ze sídelních měst husitského hnutí.

Z jiných částí kamen se nám dochovala jen jedna část kouřovodu.

Nejčastěji jsou ve sbírce uloženy komorové kachle, avšak nalezneme i pár kusů miskových kachlů, a dokonce je zde jeden zástupce baňkového/cibulového kachle, který se dochoval téměř celý. Podle druhého způsobu dělení, tedy umístění v kamnovém tělese, se nejčastěji kachle jeví jako základní. V menší míře se objevují římsové a rohové kachle. Za korunní nástavec lze v této sbírce považovat jen malou, hnědě glazovanou, detailně propracovanou hlavičku ženy a vyobrazení urozeného muže na zeleně glazovaném kachli.

Z období baroka zde máme pouze několik kusů. Na třech režných kachlích je vyobrazen patrně habsburský orel, nejspíše se jedná o části kachlů ze stejných kamen. Další barokní kachle jsou s barevným provedením rostlinného dekoru. Pouze dva kachle spadají do náboženské tematiky. Nejspíše zobrazují světce Jana Nepomuckého.

Dva celé, velmi dobře propracované kachle spadají již do mladšího období, tedy do klasicistního stylu. Na jednom z nich je bíle glazovaný motiv rostlinného pletence, na druhém je zeleně glazovaný orámovaný znak s růžemi.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že vybrané téma je opravdu rozsáhlé, proto jsem pro svoji práci nakonec vybrala náboženské a portrétní kachle z období renesance a baroka. Do katalogu také zařadím dva renesanční kabluby.

Místo nálezů, jméno nálezce či jiné nálezové okolnosti převážně neznáme. Přínosné by byly informace o spolu nalezených předmětech, avšak ani to bohužel nevíme. Vzhledem k období, kdy byly kachle nalezeny, tedy přelom 19. a 20. století, se však nejedná o nic nepředpokládaného. Proto budu při popisu vycházet hlavně z osobního pozorování kachlů a z porovnávání s jinými kachli popsaných v publikacích.

V této sbírce převažují zlomky kachlů. Celých kachlů je ve sbírce jen několik kusů, a to hlavně 4 kusy, které jsou vystaven v hlavní budově Muzea Východních Čech na výstavě *Královské město nad soutokem*. Většina kachlů se nám tedy dochovala jen částečně a také nemají povětšinou ani dochovanou komoru.

3.1. Renesanční kachle

Použité zkratky:

ČVS= čelní vyhřívací stěna

MŠ= maximální šířka

MV= maximální výška

MH= maximální hloubka

inv. č. = inventární číslo

Systém popisování jednotlivých kachlů převzat z publikace Michala Ernéeho (*Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově*). Detailní informace, které by u každého kachle měly být sledovány, uvádí v přehledu na str. 42 – 43.⁵⁷

Kachle budou popisovány z pohledu diváka, tedy neheraldicky. Analogie budou vyhledávány ze všech dostupných publikací (viz použitá literatura).

⁵⁷ ERNÉE, Michal. *Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 5. České Budějovice – Praha, 2008. ISBN 978-80-86260-85-3. str. 42 – 43.

3.1.1. Náboženské motivy

Náboženská tématica, která byla typická hlavně pro předchozí éru středověku se udržela i nadále. V této době však nastupují nové motivy ovlivněné reformačním prostředím.

Charakteristické jsou motivy, na kterých dochází k významovému propojení Starého a Nového zákona. Kachle tak vytvářejí série vzájemně propojených motivů (např.: portréty starozákonních hrdinů, cykly pašijí nebo křesťanské věrouky, atd.).⁵⁸

V renesanci náboženské motivy volí formu postavy nebo polopostavy v dějové zkratce, které jsou provázány příslušným symbolem a nápisem. Na rozdíl od předchozího období, tedy gotiky, které dávalo přednost symbolům a znamením převážně čtyř evangelistů.⁵⁹ Za nejhlavnější ideový zdroj bylo využito Písmo, dále různé legendy o životě svatých a mučedníků. Kachlová kamna se tak stávala jakousi domácí „obrazovou biblií“.⁶⁰

Sakrální motivy pronikaly i do jiných tematických okruhů, nejčastěji jako doplňky architektonických motivů (např. církevní znaky a andělé – štítonoši v heraldice, ptáci – symboly víry) a rostlinných motivů (vinná réva – symbol Krista, atd.).⁶¹

3.1.1.1. Starozákonní motivy

Kachel č. 1

- základní řádkový komorový kachel, neúplný kachel - slepen ze 2 kusů
- motiv: Adam a Eva u stromu poznání (Prvotní hřích/Pokušení)
- význam motivu: „*V ráji mohli první lidé svobodně užívat všeho, kromě plodů stromu poznání, a to pod trestem smrtelnosti. Lstivý had, symbol ďábla, však Evu úlisnými slovy zlákal a Adam podlehl jejímu naléhání – oba ochutnali Bohem zapovězené plody a stali se smrtelnými (Bible 1979, GN3,1-7).*“⁶²
- ČVS: dvě částečné postavy, kmen stromu s obtočeným hadem
- povrch: glazovaný: různé odstíny zelené barvy, místy glazura odloupnuta
- zadní strana: očázená
- komora nedochována
- MŠ: 119 mm, MV: 74 mm, MH: 11 mm

⁵⁸ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 22.

⁵⁹ Tamtéž, str. 24.

⁶⁰ Tamtéž, str. 12.

⁶¹ MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krásy, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5. str. 10.

⁶² Tamtéž, str. 10.

- analogie: tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 19, převzato ze sbírek sádrových odlitků Z. Hazlbauera⁶³
- místo nálezu: Hradby – Hradec Králové
- datace: 2. polovina 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.1.

Kachel č. 2

- řádkový komorový kachel, čtvercový formát
- úplný kachel slepen ze 2 kusů, podlepeno sádrrou
- motiv: Bůh Otec
- význam motivu: „*Jediná, nestvořená, nadzemská, nadpřirozená, věčná a nekonečně dokonalá duchovní Bytost; vše, co existuje, stvořil, udržuje a řídí; dle křesťanské víry je jeden ve třech osobách (Otec, Syn a Duch svatý – Trojice Boží).*“⁶⁴
- ČVS: postava hledí vpřed, v pravé ruce svírá říšské jablko v úrovni hlavy po stranách vyobrazeny dvě květiny, pod polopostavou malá arkáda, celý motiv zasazen v nice s dvojitým rámem
- povrch: glazovaný: místy poničený, vnější rám zelený, vnitřní rám žlutý, pozadí modré, šat světle zelený, vlasy a vousy tmavě hnědé, obličej pískový, žezlo žluté, stejně tak arkáda a 2 kytičky vedly hlavy
- zadní strana: mírně očázená
- komora částečně dochována
- MŠ: 206 mm, MV: 201 mm, MH: 48 mm
- místo nálezu: Hradec Králové
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2393
- komentář: tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 1⁶⁵
- dokumentace viz příloha: 8.3.2.

⁶³ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4, str. 319.

⁶⁴ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁶⁵ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4, str. 318.

Kachel č. 3

- římsový korunní komorový kachel, pravděpodobně obdélný
- motiv: tři patriarchové Starého zákona
- význam motivu: „*trojice mužských postav s turbanem ovinutou hlavou a atributy učenců (nástroje hvězdopравce, rozevřená kniha) a symboly nebeských těles*“⁶⁶;
„*z řečtiny patriárches – patriá= poslušnost, arches= hlava, označuje především předky izraelského národa*“⁶⁷
- ČVS: dochována jedna celá postava a pravá ruka druhé postavy (původně postavy tři), vousatá postava v renesančním oděvu se špičatou čapkou, postavy zasazeny do pravoúhlých nik oddělených sloupkem, nesoucím římsu nahoře ukončenou lunetami, v rozích symboly slunce a měsíce
- povrch: režný: béžový, místy přechází do šedivé barvy
- zadní strana: očázená, stopy po hrubé textilií
- komora částečně dochována
- MŠ: 120 mm, MV: 106 mm, MH: 63 mm
- analogie:
 - o Národní muzeum v Praze, H2-20760, kachel. č. 353⁶⁸
 - o Plzeň – tři učenci UMP 8108⁶⁹
- místo nálezu: Hradecko
- datace: polovina 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.3.

Kachel č. 4

- rohový komorový kachel
- motiv: král David nebo prorok Jonáš?
- význam motivu: dle různých interpretací v jednotlivých publikacích nelze jednoznačně určit koho má vyobrazená osoba znázorňovat:

⁶⁶ MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krása, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5. str. 22.

⁶⁷ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁶⁸ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1, str. 149.

⁶⁹ ORNA, Jiří. *Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň, 2005. ISBN 80-7247-045-0, str. 116.

- král David – „1042 – 972 př. Kr., izraelský král, původně pastýř, předek Ježíšův, na Boží příkaz pomazán prorokem Samuelem na krále, porazil obra Goliáše“⁷⁰
- prorok Jonáš – „8. st. př. Kr., prorok – jeden ze starozákonních tzv. malých proroků, byl Bohem poslán kázat pokání lidem ve městě Ninive“⁷¹
- ČVS: bezvousá polopostava s loknami vlasů natočená na pravou stranu, kabát na rameni zvrásněn, na hlavě stylizovaná koruna, pravá ruka ukazuje do levého horního rohu, od hlavy vpravo patrná malá část nápisové pásky
- povrch: režný, béžový, bělavý slídový přetah
- zadní strana: mírně očázená
- komora nedochována, stejně tak pravý a spodní okraj
- MŠ: 152 mm, MV: 116 mm, MH: 24 mm
- analogie:
 - král David - hrad Lopata UMP 8043⁷²
 - Národní muzeum v Praze (nález z Litomyšle), L 147 (str.70, obr. 33, určen jako prorok Jonáš, L 259 - kachel č. 64⁷³
 - prorok Jonáš - Tábor I-A-7- varianta 4 a 5⁷⁴
 - Litomyšl, okres Svitavy – Z. Hazlbauer obr. 33⁷⁵
- místo nálezu: Hradecko
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 2263
- dokumentace viz příloha: 8.3.4.

Kachel č. 5

- základní řádkový komorový kachel, čtvercový formát, úplný kachel slepen ze 3 ks
- motiv: prorok Daniel

⁷⁰ ORNA, Jirí. *Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň, 2005. ISBN 80-7247-045-0, str. 116.

⁷¹ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁷² ORNA, Jirí. *Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň, 2005. ISBN 80-7247-045-0, str. 46.

⁷³ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4, str. 323.

⁷⁴ KRAJÍC, Rudolf. *Středověké kamnářství: Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska*. Ústí nad Labem: Albis international, 2005. ISBN 80-86067-06-8, str. 29-30.

⁷⁵ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krásy středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 70.

- význam motivu: „jeden ze starozákonních velkých proroků, znám z biblické Knihy proroka Daniela – zde líčen jako mladý jinoch z židovského šlechtického rodu Judovců, který se dostal do babylonského zajetí, dosáhl vysokého postavení na královském dvoře, díky moudrosti prokázané při výkladu snů, apod, prožil mnoho příhod – např. za trest, kdy se nechtěl vzdát svého Boha, byl vhozen do jámy se lvy, avšak vyvázl bez úhony“⁷⁶
- ČVS: levá polovina polopostavy muže natočena tělem i hlavou mírně doprava, bezvousý muž je oblečen do kabátce zdobenými květy, na hlavě má plochou čepku zdobenou hranatými výběžky (připomíná korunu), přes levou ruku lemována nápisová páska, která pokračuje na spodní straně, lemuje tak mužovo tělo, na pásce nápis DANIEL (špatně čitelné)
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: mírně očázená
- komora zcela dochována
- MŠ: 200 mm, MV: 200 mm, MH: 106 mm
- analogie: kachel č. 6, 7 a 8
- místo nálezů: c.k. okresní soud HK
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 6482
- komentář:
 - o kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 63⁷⁷
 - o popsán i v knize Krása středověkých kamen⁷⁸
 - o kachel umístěn v hlavní budově Muzea východních Čech v Hradci Králové na výstavě *Královské město nad soutokem*
- dokumentace viz příloha: 8.3.5.

Kachel č. 6

- základní řádkový komorový kachel, čtvercový formát, necelý kachel
- motiv: prorok Daniel
- význam motivu: viz kachel č. 5

⁷⁶ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 70.

⁷⁷ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4, str. 323.

⁷⁸ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 75.

- ČVS: levá polovina polopostavy muže oblečena do kabátce zdobenými květy, přes levou ruku lemována nápisová páska, která pokračuje na spodní straně, nápis s písmeny DA
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: mírně očazená, malá dírka – vytvořil zhotovitel kachle pro lepší zachycení do kamnové soustavy
- komora částečně dochována
- MŠ: 103 mm, MV: 171 mm, MH: 83 mm
- analogie: kachel č. 5, 7 a 8
- místo nálezu: c.k. okresní soud HK
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 2208
- dokumentace viz příloha: 8.3.6.

Kachel č. 7

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: prorok Daniel
- význam motivu: viz kachel č. 5
- ČVS: pravá část kachle, vyobrazena dlaň svírající žezlo, pravý okraj lemuje nápisová páska s nečitelnými písmeny
- povrch: béžový, rezný, přepálený
- zadní strana: očazená, dírka – vytvořil zhotovitel kachle pro lepší zachycení do kamnové soustavy, stopy po hrubé textilií
- komora dochována
- MŠ: 110 mm, MV: 192 mm, MH: 89 mm
- analogie: kachel č. 5, 6 a 8
- místo nálezu: c.k. okresní soud HK
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 2366
- dokumentace viz příloha: 8.3.7.

Kachel č. 8

- základní komorový kachel

- motiv: prorok Daniel
- význam motivu: viz kachel č. 5
- ČVS: necelá hlava, na hlavě čepec s hroty (koruna), v pravém rohu část žezla, konec nápisové pásky
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: očázená, prstování
- komora nedochována
- MŠ: 121 mm, MV: 78 mm, MH: 46 mm
- místo nálezu: Hradecko
- analogie: viz kachel č. 5, 6 a 7 – nejspíše ze stejných kamen?
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 1484
- dokumentace viz příloha: 8.3.8.

3.1.1.2. Novozákonní motivy a andělé

Kachel č. 9

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: busta anděla (cherubín – anděl strážce?)
- ČVS: hlava anděla s peříčkovitým nákrčníkem; velmi propracované plastické ztvárnění, barvy dobře zachovány
- význam motivu: „ze starobabylon. karibu= ten, který blahorečí, přimlouvá se, prosí, hebrejsky kerubhim, vyšší duchové nebeské bytosti“⁷⁹
- povrch: glazovaný: vlasy hnědošedivé, obličej bílý, nákrčník zelený
- zadní strana: neočázená, v úrovni obličejové části prohloubení, na nákrčníku výrazné lepení hrany
- komora odlomena, okraj nedochován
- MŠ: 133 mm, MV: 134 mm, MH: 37 mm
- analogie: Plzeň – HA 19782/10⁸⁰
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 2. polovina 16. st.

⁷⁹ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁸⁰ ORNA, Jiří. *Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň, 2005. ISBN 80-7247-045-0, str. 115.

- inv. č.: 225/T
- dokumentace viz příloha: 8.3.9.

Kachel č. 10

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: anděl
- ČVS: hlava anděla, z čela vybíhá ozdoba s květinou, vše zaštitěno žaludem s listy
- povrch: glazovaný: obličej s nákrčníkem bílý, vlasy hnědé, květina na čele modrá se žlutým prostředkem, žalud žlutý, listy zelené a světle žluté, pozadí sytě žluté, nad hlavou modrý oblouk
- zadní strana: mírně očazená
- zachována jedna hrana, komora a většina okraje nedochována
- MŠ: 129 mm, MV: 124 mm, MH: 22 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 225/3
- dokumentace viz příloha: 8.3.10.

Kachel č. 11

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: anděl
- ČVS: hlava anděla
- povrch: glazovaný: obličej pískový, oči a obočí černé, nákrčník a čepec zelený; poškrábáno, glazura místy sloupnutá
- zadní strana: neočazená, ve spodní části znatelný okraj, v úrovni obličejové části prohloubení
- komora nedochována
- MŠ: 94 mm, MV: 128 mm, MH: 27 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 1486
- komentář: motiv v celkovém kontextu nejasný
- dokumentace viz příloha: 8.3.11.

Kachel č. 12

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: levá polovina obličeje (patrně anděl)
- povrch: glazovaný: obličej pískový, vlasy hnědé, okolo zbytky žluté a modré barvy
- zadní strana: značně očazená, hlazená
- komora nedochována
- MŠ: 51 mm, MV: 73 mm, MH: 10 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2412
- dokumentace viz příloha: 8.3.12.

Kachel č. 13

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: hlava s krkem (patrně anděl)
- povrch: režný, potažený vrstvou slídy (lokální odření vrchní vrstvy, místy slídový potah zelený), u krku bílá hmota (sádra?)
- zadní strana: neočazená, lepená, prstování
- komora nedochována
- MŠ: 43 mm, MV: 61 mm, MH: 11 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.13.

Kachel č. 14

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: buclatá hlava v medailonku (nezřetelný motiv patrně anděla)
- povrch: glazovaná: zelená barva, místy odloupaná
- zadní strana: neočazená, zbytky zelené glazury z vrchní strany
- komora nedochována
- MŠ: 47 mm, MV: 72 mm, MH: 12 mm
- místo nálezu: Hradecko

- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.14.

Kachel č. 15

- korunní nástavcový kachel – akroterium (pouze zdobná funkce)
- motiv: anděl
- ČVS: plastická hlava anděla, dutá, pravé ucho odlomeno, u pravého koutku zbytek hmoty (zbytek po hudebním nástroji?)
- povrch: spodní polovina hlavy anděla glazovaná, horní polovina hlavy rezná, plastické znázornění vlasů
- MŠ: 51 mm, MV: 62 mm, MH: 50 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.15.

Kachel č. 16

- římsový rohový korunní komorový kachel
- motiv: busta anděla v dekoru
- ČVS: vrchní část zdobí geometrický dekor, pod ním v levé části ozdobná spirála, vedle ní busta anděla, nad hlavou vyobrazen část pletence připomínající vlnící látku
- povrch: glazovaný: geometrický dekor tvořen z modrých a bílých kosodélníků, spirála zelenožlutá, vlasy hnědé, obličej a zbytek ošacení bíložluté, pletenec modrý, pozadí žlutopískové
- zadní strana: značně očázená, díra pro lepší uchycení kachle do kamnového celku
- komora částečně dochována
- MŠ: 230 mm, MV: 170 mm, MH: 68 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2391
- dokumentace viz příloha: 8.3.16.

Kachel č. 17

- řádkový komorový kachel neobvyklého tvaru (mnohoúhelník)
- motiv: křídla
- ČVS: ze tří kusů slepeny křídla, patrně anděla?
- povrch: glazovaný: vnitřní rám zelený, vnější rám ozdobný, také zelený, jednoduchá pířka zelená nebo modrá, pozadí okolo křídel žluté
- zadní strana: očázená
- komora částečně dochována
- MŠ: 152 mm, MV: 163 mm, MH: 74 mm
- analogie: ve sbírce další 4 menší fragmenty kachlů, patrně ze stejných kamen (inv. č.: 2409, 2446, 2438, 2416) – viz příloha 8.3.17.b
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2445
- dokumentace viz příloha: 8.3.17.a

Kachel č. 18

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: Ukřižování (?)
- ČVS: trup Krista (?), náznak rukou, které směřovaly vzhůru
- význam motivu: „*Ježíš byl ukřižován na popud židovské velerady se souhlasem římského prokurátora Piláta Pontského. Stalo se tak nedaleko Jeruzaléma, na návrší zvaném Golgota – Lebka. Tím bylo dokonáno Ježíšovo pozemské bytí (Bible 1979, např Mk 15,21-32).*“⁸¹
- povrch: glazovaný: trup bílý, vousy zelené, zbytky pozadí kolem trupu modré a zelené
- zadní strana: očázená, prohloubená, stopy po textilií
- komora nedochována
- MŠ: 60 mm, MV: 110 mm, MH: 28 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.

⁸¹ MENOŠKOVÁ – MĚŘÍNSKÝ. *Kráska, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5. str. 12.

- inv. č.: 2387
- dokumentace viz příloha: 8.3.18.

Kachel č. 19

- základní řádkový komorový kachel, kachel dochován z 2/3
- motiv: evangelista Lukáš
- význam motivu: „*evangelista, helenizovaný Žid syrského původu, rodem pohan, povoláním lékař, napsal třetí evangelium a Skutky apoštolů, symbolizován v dlouhém šatu se svítkem či knihou, u sebe má býka – jeho atribut*“⁸²
- ČVS: sedící postava píše do knihy, u nohy vyobrazena hlava býka, pletencový kruhový rám, v rozích ornamentální dekor a nápis, celý motiv zasazen do medailonku
- povrch: režný, pískový
- zadní strana: očazená, hlazená; komora nedochována
- MŠ: 221 mm, MV: 235 mm, MH: 49 mm
- místo nálezu: Hradec Králové – při zavádění schodiště k zámečnické škole
- datace: polovina 16. st.
- inv. č.: 2278
- komentář: tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 206⁸³
- dokumentace viz příloha: 8.3.19.

Kachel č. 20

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: evangelista Lukáš
- význam motivu: viz kachel č. 19
- ČVS: postava - vpravo hledící, v levé ruce má knihu, v pravé ruce drží brk ke psaní, nad hlavou patrná část svatozáře, vpravo nahoře u hlavy nápis LVCAS
- povrch: tmavě zelená glazura, místy odloupenuta
- zadní strana: očazená, hlazená
- komora nedochována

⁸² RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁸³ PAVLÍK – VITANOVSKÝ. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 336.

- MŠ: 73 mm, MV: 80 mm, MH: 13 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.20.

3.1.1.3. Svatí, patroni a proroci

Kachel č. 21

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: sv. Ondřej
- význam motivu: „jeden ze dvanácti apoštolů, syn rybáře Jana a bratr Šimona, učedník sv. Jana Křtitele; vyobrazován jako starší muž s šedivými vlasy a delším voussem, dlouhá tunika a plášť, kříž ve tvaru X“⁸⁴
- ČVS: svatý v jedné ruce svírá kříž do tvaru písmene X, ve druhé má knihu, pod ním arkáda s třemi vodorovnými čarami
- povrch: glazovaný: kříž tmavě modrý, šat světle modrý, vodorovné čáry i arkáda žlutá, pozadí modré, svatozář a zbytky květin u hlavy žluté
- zadní strana: mírně očázená
- komora nedochována
- MŠ: 99 mm, MV: 140 mm, MH: 8 mm
- analogie: Kutná Hora, inv. č. A4595⁸⁵
- místo nálezu: Hradecko
- datace: druhá polovina 16. st.
- inv. č.: 2377
- komentář: tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 306⁸⁶
- dokumentace viz příloha: 8.3.21.

Kachel č. 22

- základní řádkový komorový kachel, čtvercový formát

⁸⁴ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

⁸⁵ FROLÍK, Jan. *Kachle Chrudimska*. Chrudim, 2003. ISBN 80-903265-0-1. str. 41.

⁸⁶ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 345.

- úplný kachel slepen ze 2 kusů, doplněn sádrou
- motiv: sv. Bartoloměj
- význam motivu: „*apoštol, mučedník, patron města Plzně a Altenburgu, horníků, řezníků, koželuhů, knihářů; zlatá legenda vypráví o misionářské cestě do Indie, při které byl zajat pohany a umučen – stažen z kůže zaživa; atributy: nůž na stahování kůže, kniha a sůl*“⁸⁷
- ČVS: postava muže se svatozáří hledící vlevo, v pravé ruce svírá nůž, v úrovni hlavy po stranách vyobrazeny dvě květiny, pod polopostavou arkáda, celý motiv zasazen v nice s dvojitým rámem
- povrch: glazurovaný: místy poničený, vnější rám zelený, vnitřní rám žlutý, pozadí modré, šat žlutý a zelený, vlasy a vousy černé, obličej pískový, svitek žlutý, stejně tak arkáda a 2 kytičky vedly hlavy a svatozář
- zadní strana: mírně očazená
- komora částečně dochována
- MŠ: 220 mm, MV: 205 mm, MH: 49 mm
- místo nálezu: Hradec Králové
- datace: 2. pol. 16. st.
- inv. č.: 2394, Národopisný odbor v HK č. 57
- komentář:
 - tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 236⁸⁸
 - kachel umístěn v hlavní budově Muzea východních Čech v Hradci Králové na výstavě *Královské město nad soutokem*
- dokumentace viz příloha: 8.3.22.

Kachel č. 23

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: neznámý prorok
- ČVS: polopostava muže nesoucí pohár a hůl (meč?), v pravém horním rohu znaky podobné písmenům - patrně písmena (připomínají M a U)
- povrch: béžový, rezný, čtvercový, dochován výrazný pravý rám
- zadní strana: levý okraj mírně očazený, hlazení

⁸⁷ Tamtéž, str. 48.

⁸⁸ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 48.

- komora ani levý okraj kachle nedochován
- MŠ: 165 mm, MV: 179 mm, MH: 20 mm
- místo nalezu: Hradec Králové
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 2267 (na nalepeném štítku napsáno: N.V.Č Praha 1895 Z.P. 802/47 HK, Ker 14/1835, Národopisný odbor v Hradci Králové č. 56)
- komentář:
 - tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 84⁸⁹
 - popsán i v knize Krása středověkých kamen⁹⁰
- dokumentace viz příloha 8.3.23.

Kachel č. 24

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: neznámý prorok
- ČVS: poprsí muže s knírem a čepcem, v pravé části dochována část nápisové pásky s nečitelnými písmeny a s hvězdou
- povrch: hnědý, místy tmavě hnědý, režný
- zadní strana: očázená, v levém horním rohu znatelné prstování
- komora nedochována
- MŠ: 118 mm, MV: 112 mm, MH: 33 mm
- místo nalezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2262
- komentář:
 - tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů – kachel č. 86⁹¹
 - popsán i v knize Krása středověkých kamen⁹²
- dokumentace viz příloha: 8.3.24.

⁸⁹ Tamtéž, str. 325.

⁹⁰ HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 82.

⁹¹ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 325.

⁹² HAZLBAUER, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8. str. 82.

Kachel č. 25

- řádkový komorový kachel
- neznámý svatý
- ČVS: hlava světce se svatozáří, okolo ornamentální dekor
- povrch: glazovaný: barva zelenožlutá
- zadní strana: neočazená
- komora nedochována, dochován jen malý okraj levé hrany, hrubší zrnitost použitého materiálu
- MŠ: 89 mm, MV: 57 mm, MH: 32 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.25.

Kachel č. 26

- řádkový komorový kachel
- motiv: neznámý svatý
- ČVS: pravý horní roh kachle, na něm vyobrazena hlava a levá ruka (patrně něco svírala), nad hlavou kříž v kruhu
- povrch: glazovaný: místy glazura poničena – v obličejové části, vlasy tmavě zelené, kříž béžový, kruh pod křížem žlutý, pozadí světle zelené
- zadní strana: očazená, prohloubená
- komora nedochována
- MŠ: 91 mm, MV: 76 mm, MH: 33 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2470
- dokumentace viz příloha: 8.3.26.

3.1.2. Portrétní kachle

Početnou skupinu renesančních motivů tvoří vyobrazení urozených mužů a dam, které lze často identifikovat do konkrétní osoby nebo alespoň určit podobnost typů.⁹³ Tuto skupinu kachlů řadíme do portrétních kachlů.

Existující nebo fiktivní osoba je většinou portrétovaná jako postava či polopostava, která je zasazena do stylizovaného architektonického rámce. Jiná varianta portrétních kachlů je vyobrazení busty, nebo-li poprsí. Ta je převážně zasazena v medailonku, který rámuje ornamentální a vegetabilní dekor. Časté je detailní ztvárnění oděvu. Oblíbenost a značná rozšířenost tohoto typu kachle vděčí základnímu duchu renesance a humanismu, a to individualismu a propagaci výjimečného významu jedince.⁹⁴

3.1.2.1. Vyobrazení známých osobností

– dynastické portréty

Kachel č. 27

- základní řádkový kachel
- 2 kusy kachlů stejného typu (patrně ze stejných kamen) vsazeny do sádrové bíložluté destičky
- motiv: Ludvík Jagellonský?
- ČVS: poprsí urozeného muže, na druhém fragmentu chybí hlava, ale pod bustou je páska s písmeny JA
- povrch: hnědý, rezný
- zadní strana: neidentifikovatelná (viz kachel č. 45)
- rozměry jednotlivých kachlů:
 - o fragment: MŠ: 86 mm, MV: 99 mm
 - o fragment: MŠ: 89 mm, MV: 85 mm
- místo nálezu:
 - o fragment č. 1: v hradbách v Hradci Králové roku 1908,
 - o fragment č. 2: při regulaci Labe, č. 856, v roce 1909
- datace: přelom 15. a 16. st.
- inv. č.: 2361

⁹³ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1, str. 26.

⁹⁴ MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krásy, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5. str. 73.

- dokumentace viz příloha: 8.3.27.

Kachel č. 28

- základní komorový kachel
- motiv: Ludvík Jagellonský nebo Ferdinand I.?
- ČVS: na dochované části kachle se v nice nachází poprsí urozeného muže v architektuře (zřejmý levý sloup a částečně i levá polovina oblouku nad hlavou), na hlavě má baret zdobený květinou, účes typu kolbe, na rameni patrný panovnický řetěz, motiv velmi dobře plasticky ztvárněn
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: bez očazení, hlazení, promačkávání, zbytky po textilií (v prohlubni)
- komora nedochována
- MŠ: 165 mm, MV: 131 mm, MH: 17 mm
- analogie:
 - o Národní muzeum v Praze, H2-2638, kachel č. 442⁹⁵
 - o Horšovský Týn, L252, kachel č. 713⁹⁶
- místo nálezu: neznámá lokalita na Hradecku
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2264, 4830
- dokumentace viz příloha 8.3.28.

Kachel č. 29

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: Ferdinand I.
- ČVS: spodní polovina polopostavy panovníka v nice, pod ní nápis FERDINAN
- povrch: světle hnědý, rezný, potažený vrstvou slídy
- zadní strana: otisk po hrubé textilií
- komora nedochována
- MŠ: 62 mm, MV: 73 mm, MH: 19 mm
- místo nálezu: Hradecko

⁹⁵ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1, str. 180.

⁹⁶ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 383.

- datace: poč. 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.29.

Kachel č. 30

- římsový nástavcový komorový kachel, úplný kachel
- motiv: Ferdinand I. a Anna Jagellonská
- význam motivu: úplné vyobrazení panovnického páru Ferdinanda I. a jeho manželky Anny Jagellonské (první Habsburk na českém trůnu – 1526)
- ČVS: v horní části zobrazení dva lvi mezi nimi vyobrazeno poprsí jinocha, pod nimi polopostavy panovnického páru vyobrazené obličejí k sobě, ruce mají dané na parapetu, postavy vsazeny do jednotlivých arkád
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: očazená, prstování
- komora nedochována, pouze naznačena
- MŠ: 195 mm, MV: 160 mm, MH: 62 mm
- analogie: kachel č. 31
- místo nálezu: Hradecko
- datace: poč. 16. st.
- inv. č.: 2280
- komentář:
 - o tento kachel popsán v Encyklopedii kachlů - kachel č. 705⁹⁷
 - o kachel umístěn v hlavní budově Muzea východních Čech v Hradci Králové na výstavě *Královské město nad soutokem*
- dokumentace viz příloha: 8.3.30.

Kachel č. 31

- římsový nástavcový komorový kachel
- motiv: Ferdinand I. a Anna Jagellonská
- význam motivu: viz kachel č. 30
- ČVS: v horní části lev, pod ním hlava panovníka v nice, po pravé straně sloup

⁹⁷ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 382.

- povrch: béžový, režný
- zadní strana: očázená
- komora nedochována, pouze naznačena
- MŠ: 77 mm, MV: 109 mm, MH: 32 mm
- analogie: viz kachel č. 30
- místo nálezů: Hradecko
- datace: poč. 16. st.
- inv. č.: 2296, 618
- dokumentace viz příloha: 8.3.31.

Kachel č. 32

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: Rudolf II.?
- ČVS: levá polovina polopostavy urozeného muže (krále) ve španělském klobouku v architektuře (v úrovni hlavy na levé straně dochována část arkády a před ní nápis SIGEMYA)
- povrch: světle hnědý, režný
- zadní strana: neočázená, stopy po textilií; komora nedochována
- MŠ: 81 mm, MV: 173 mm, MH: 29 mm
- analogie:
 - o Národní muzeum v Praze – H2-7246, kachel č. 451⁹⁸
 - o kachel č. 33
- místo nálezů: v Pravech u Vánů, HK, nalezeno v roce 1904 - Jirsák
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.32.

Kachel č. 33

- komorový kachel
- ČVS: spodní polovina obličeje urozeného muže s knírem a bradkou, po levé straně začíná nápis SIG, Rudolf II.?

⁹⁸ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 183.

- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: očazená
- komora nedochována
- MŠ: 82 mm, MV: 83mm, MH: 8 mm
- analogie:
 - Helfštejn- hrad (?) ze sbírky sádrových odlitků Z. Hazlbauera - v Encyklopedii kachlů č. 726⁹⁹
 - kachel č. 32 - nejspíše ze stejných kamen
- místo nálezů: v Pravech u Váňů při kopání základů, HK, 1904
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.33.

Kachel č. 34

- základní komorový kachel
- ČVS: polopostava muže s pláštěm a čepcem hledící vlevo, pod ním nečitelný nápis, učenec a humanista - Erasmus Rotterdamský?
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: očazená, až spálená
- komora nedochována
- MŠ: 148 mm, MV: 180 mm, MH: 23mm
- analogie: Národní muzeum v Praze, H2-126351, kachel č. 463¹⁰⁰
- místo nálezů: Nedělišť (poblíž HK)
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2268
- dokumentace viz příloha: 8.3.34.

Kachel č. 35

- komorový kachel
- motiv: Jan Fridrich - saský kurfiřt?

⁹⁹ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 384.

¹⁰⁰ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 186.

- ČVS: téměř celý obličej vousatého muže v medailonku,
- povrch: zeleně glazovaný
- zadní strana: očazená
- komora nedochována
- MŠ: 69 mm, MV: 74 mm, MH: 17 mm
- analogie: Národní muzeum v Praze, H2-22929, kachel č. 453¹⁰¹
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.35.

3.1.2.2. Neurčené portréty

Kachel č. 36

- komorový kachel
- ČVS: hlava urozeného muže v nice (medailonek?), na hlavě baret s péry
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: značně očazená, v místě spoje horního okraje prasklina v místě lepení
- komora nedochována
- MŠ: 126 mm, MV: 115 mm, MH: 33 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: pol. 16. st.
- inv. č.: 2295
- dokumentace viz příloha: 8.3.36.

Kachel č. 37

- komorový kachel
- ČVS: poprsí panovníka s řetězem, hlava nedochována, levý okraj ozdoben náznakem sloupu s patkou
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: neočazená, stopy po textilií
- komora nedochována

¹⁰¹ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 183.

- MŠ: 94 mm, MV: 133 mm, MH: 11 mm
- analogie: Národní muzeum v Praze, H2-16151, kachel č. 469¹⁰²
- místo nálezů: Hradecko
- datace: počátek 16. st.
- inv. č.: 2266, 547
- dokumentace viz příloha: 8.3.37.

Kachel č. 38

- základní komorový kachel
- ČVS: levá polovina polopostavy v medailonku, šat zdoben květinovými ornamenty, kolem medailonku rozviliny
- povrch: postava rezná a béžová, výplň medailonku a rámu nese zbytky bílé glazury
- zadní strana: očázená
- komora nedochována
- MŠ: 123 mm, MV: 232 mm, MH: 16 mm
- místo nálezů: Platiště nad Labem, 1927
- datace: 2. pol. 16. st.
- inv. č.: 2493 (dar pana Doležala – mlékař)
- dokumentace viz příloha: 8.3.38.

Kachel č. 39

- komorový kachel
- ČVS: polopostava urozeného muže držící knihu, vpravo ozdobný pás
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: očázená
- komora nedochována
- MŠ: 110 mm, MV: 136 mm, MH: 10 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 1487
- dokumentace viz příloha: 8.3.39.

¹⁰² BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 187.

Kachel č. 40

- rohový komorový kachel
- ČVS: levá polovina polopostavy urozeného muže v architektuře v nice
- povrch: béžový, režný
- zadní strana: mírně očazená, prstování
- komora nedochována, patrně kachel obdélníkový
- MŠ: 106 mm, MV: 206 mm, MH: 58 mm
- místo nálezu: Hradec Králové v Labi, 1891
- datace: pol. 16. st.
- inv. č.: 2290
- dokumentace viz příloha: 8.3.40.

Kachel č. 41

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: poprsí urozeného muže v arkádě, hlava nedochována
- povrch: béžový, režný
- zadní strana: mírně očazená
- komora nedochována
- MŠ: 114 mm, MV: 85 mm, MH: 42 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2293
- dokumentace viz příloha: 8.3.41.

Kachel č. 42

- korunní nástavcový kachel – akroterium (pouze zdobná funkce)
- ČVS: postava muže držící znak, po stranách akantové rozviliny
- povrch: zeleně glazovaný
- zadní strana: zbytky zelené glazury z přední strany, hlazený
- MŠ: 90 mm, MV: 120 mm, MH: 15 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2303

- dokumentace viz příloha: 8.3.42.

Kachel č. 43

- komorový kachel
- ČVS: polopostava neznámého panovníka, nad levým ramenem páska s nečitelným nápisem, pravou rukou ukazuje na hrud'
- povrch: tmavě zelená glazura, místy odprýskaná
- zadní strana: neočazená
- komora nedochována
- MŠ: 78 mm, MV: 104 mm, MH: 21mm
- místo nálezu: u Beránků č. 31, Hradec Králové, 1906
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2351
- dokumentace viz příloha: 8.3.43.

Kachel č. 44

- komorový kachel
- ČVS: část hrudi, ruce svírají meč, pod nimi nejspíše erb
- povrch: tmavě zelená glazura
- zadní strana: mírně očazená
- komora nedochována
- MŠ: 88 mm, MV: 91 mm, MH: 15 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.44.

Kachel č. 45

- komorový kachel
- ČVS: hlava neznámého muže s baretem v medailonku
- povrch: světle zelená glazura
- zadní strana: očazená
- komora nedochována

- MŠ: 61 mm, MV: 64 mm, MH: 18 mm
- analogie: Národní muzeum v Praze, H2-20778 - kachel č. 447¹⁰³
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.45.

Kachel č. 46

- komorový kachel
- ČVS: levá polovina poprsí muže
- povrch: světle zelená glazura
- zadní strana: očázená, hrubá
- komora nedochována
- MŠ: 72 mm, MV: 82 mm, MH: 14 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.46.

Kachel č. 47

- nástavcový kachel nebo část přední strany komorového kachle?
- ČVS: hlava dítěte s mašlí na hlavě v medailonku, nevýrazné detaily
- povrch: hnědý, rezný
- zadní strana: neočázená, hlazená
- MŠ: 62 mm, MV: 59 mm, MH: 12 mm
- místo nálezů: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.47.

¹⁰³ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1. str. 181.

Kachel č. 48

- základní komorový kachel
- ČVS: poprsí muže, v levé ruce na hrudi přidržuje nápisovou pásku
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: neočazená, prstování
- MŠ: 112 mm, MV: 81 mm, MH: 19 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2342
- dokumentace viz příloha: 8.3.48.

3.1.2.3. Vyobrazení ženských postav

Kachel č. 49

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: postava ženy v medailonku (hlava nedochována), pod ní listy akantu
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: očazená, stopy po textilií
- komora nedochována
- MŠ: 99 mm, MV: 162 mm, MH: 9 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.49.

Kachel č. 50

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: polopostava urozené ženy v architektuře (arkádě), šat vytečkován
- povrch: světle hnědý, rezný
- zadní strana: velmi očazená, prstování
- komora nedochována
- MŠ: 161 mm, MV: 162 mm, MH: 51 mm

- analogie: Vlastivědné muzeum Jesenicka, Jeseník L 236 (sv. 4, kat. č. 132)¹⁰⁴
- místo nálezu: při kopání základů v domě č. 175 v Hradci Králové
- datace: pol. 16. st.
- inv. č.: 2271
- dokumentace viz příloha: 8.3.50.

Kachel č. 51

- komorový kachel
- ČVS: polopostava ženy hledící vpravo
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: očázená
- komora nedochována
- MŠ: 92 mm, MV: 78 mm, MH: 11 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: poč. 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.51.

Kachel č. 52

- komorový kachel
- ČVS: postava ženy držící neidentifikovatelné předměty, hlava nedochována
- povrch: béžový, rezný
- zadní strana: očázená; komora nedochována
- MŠ: 89 mm, MV: 88 mm, MH: 9 mm
- místo nálezu: v Lukách k Pražskému Předměstí, Hradec Králové
- datace: poč. 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.52.

Kachel č. 53

- komorový kachel

¹⁰⁴ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4. str. 388.

- ČVS: polopostava urozené ženy, propracované plastické drapérie, hlava nedochována, ruce směřují k pasu
- povrch: světle hnědý, režný
- zadní strana: neočazená, stopy po vytáčení na hrnčířském kruhu
- komora nedochována
- MŠ: 116 mm, MV: 110 mm, MH: 18 mm
- analogie: kachel č. 54 (patrně ze stejných kamen)
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2265
- dokumentace viz příloha: 8.3.53.

Kachel č. 54

- komorový kachel
- ČVS: část kachle s polovinou polopostavy urozené ženy, propracovaná plastická drapérie, hlava nedochována, částečně zachovalé ruce směřují k pasu
- povrch: béžový, režný
- zadní strana: neočazená, prstování
- komora nedochována
- MŠ: 90 mm, MV: 68 mm, MH: 15 mm
- analogie: kachel č. 53
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2310
- dokumentace viz příloha: 8.3.54.

Kachel č. 55

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: polopostava ženy v kruhovém medailonku, na hlavě čepce, ruce na prsou překřížené, v jedné drží neidentifikovatelný předmět, propracovaný zdobný šat, vše orámované kruhovým pletencem
- povrch: tmavě zelená glazura
- zadní strana: očazená, stopy po textilií, v obličejové části prohloubení

- komora a okraj nedochován
- MŠ: 181 mm, MV: 186 mm, MH: 12 mm
- místo nálezu: Hradecko, dar p. Terharen valy v domě č. 32
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- komentář: tento kachel umístěn v hlavní budově Muzea východních Čech v Hradci Králové na výstavě *Královské město nad soutokem*
- dokumentace viz příloha: 8.3.55.

Kachel č. 56

- základní řádkový kachel
- 2 fragmenty kachle, jeden z nich slepen ze 3 částí, oba fragmenty vsazený do sádrové destičky
- ČVS: poprsí urozené ženy hledící vpravo v medailonku a okraj medailonku zdobený rozvilinami
- povrch: tmavě zelená glazura
- zadní strana: nelze identifikovat z důvodu vsazení do sádry
- 1. fragment: MŠ: 136 mm, MV: 134 mm
- 2. fragment: MŠ: 119 mm, MV: 63 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: 2370
- dokumentace viz příloha: 8.3.56.

Kachel č. 57

- kruhový komorový kachel
- slepeno z 5 kusů a dolepeno sádrou
- ČVS: levá polovina profilu hlavy, pravá polovina dodělána sádrou, nalevo od hlavy nápis AGRIPA L, celé zasazeno do kruhového medailonu, ohraničené geometrickým pletencem
- povrch: glazurovaný: vlasy hnědé, pletenec ve vlasech tmavě zelený, stuha z vlasů, náušnice a lem u krku žlutý, šat na rameni světle žlutý, výplň v medailonu modrá –

- poničená, kruhový rám žlutý, za ním modré ohraničení a přechází v žluto modrý geometrický pletenec
- zadní strana: očázená
 - komora nedochována
 - MŠ: 290 mm, MV: 290 mm, MH: 39 mm
 - analogie: další dva kusy kruhové části medailonu, patrně ze stejných kamen (inv. č.: 2462 a 2450 – viz příloha č. 8.3.57.b)
 - místo nálezů: Hradecko?
 - datace: 16. st.
 - inv. č.: neurčeno
 - dokumentace viz příloha: 8.3.57.a

3.1.2.4. Kachle s nápisy

Kachel č. 58

- římsový nástavcový kachel
- motiv: znak Vladislava Jagellonského
- ČVS: znak s velkým písmenem W
- povrch: světle zelená glazura
- zadní strana: zbytky glazur (zelená a hnědá)
- MŠ: 43 mm, MV: 47 mm, MH: 6 mm
- místo nálezů: c.k. okresní soud Hradec Králové
- datace: 1. pol. 16. st.
- analogie: Chrudim – kachel č. 34¹⁰⁵
- inv. č.: 2591
- dokumentace viz příloha: 8.3.58.

Kachel č. 59

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: orámovaná postava, v rohu znak, písmena – znatelné W (znak Vladislava Jagellonského)

¹⁰⁵ FROLÍK, Jan. *Kachle Chrudimska*. Chrudim, 2003. ISBN 80-903265-0-1, str. 29.

- ČVS: levý spodní roh kachle, částečně znatelný oděv, v levé části znaky napodobující písmo, v rohu malý erb, pod oděvem písmeno W
- povrch: světle hnědý přechází do oranžova, režný
- zadní strana: mírně očazená, dírka pro lepší usazení kachle do kamnové soustavy
- komora jen z malé části dochována
- MŠ: 88 mm, MV: 144 mm, MH: 53 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: přelom 15. a 16. st.
- inv. č.: 2334
- dokumentace viz příloha: 8.3.59.

Kachel č. 60

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: pravý horní roh kachle, v nice zbytek nápisu ZOG IN (patrně herzog)
- povrch: béžový, režný
- zadní strana: očazená, hlazená
- komora nedochována
- MŠ: 102 mm, MV: 106 mm, MH: 36 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.60.

Kachel č. 61

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: spodní část kachle s nápisem WIRA, v pravé části kytky, nad nápisem zbytek draperie
- povrch: světle béžové až do bíla, na zbytku ošacení zelená glazura
- zadní strana: mírně očazená
- MŠ: 62 mm, MV: 46 mm, MH: 11 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno

- dokumentace viz příloha: 8.3.61.

Kachel č. 62

- základní řádkový komorový kachel
- ČVS: okrajová část kachle s neidentifikovatelnými písmeny v nice
- povrch: světle hnědý, rezný, potažený vrstvou slídy
- zadní strana: mírně očazená, stopy po textilií
- komora nedochována
- MŠ: 78 mm, MV: 69 mm, MH: 16 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.62.

Stanovit přesnou chronologii u jednotlivých kachlů je velmi obtížné. Pomáhá porovnání s jinými nálezy podobných typů, avšak ani toto nelze dohledat ke všem nálezům. Proto je datace spíše orientační.

Většina kachlů má na zadní straně napsána nějaká inventární čísla, avšak dokumentace k nim se bohužel nedochovala. Inventární čísla jsou psána pro lepší identifikaci kachlů v jednotlivých publikacích.

Povědomí o nalezišti známe jen u pár kusů díky štítkům, které mají nalepené na zadní straně. U ostatních kachlů můžeme přepokládat, že jsou z Hradce Králové či z jeho blízkého okolí. Zda-li tomu tak opravdu je, se však nejspíše nezjistí.

Záhadou je, kde se nacházejí kachle, které jsou v některých publikacích popsány, např. Ferdinand I. a Anna Jagelonská, (polopostavy, téměř úplný kachel, 150 x 203 mm, 1550, HK – město, Muzeum východních Čech, inv. č. 2281) - kachel č. 707¹⁰⁶, atd. Je možné, že je tento kachel umístěn v jiné depozitní sbírce nebo byl propůjčen na nějakou výstavu.

¹⁰⁶ PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4, str. 383.

3.2. Barokní kachle

Ve staré sbírce kachlů se nachází jen několik kachlů, které lze zařadit do období baroka. Tři větší fragmenty kachlů jsou zdobeny rostlinnými motivy, které jsou velmi barevně propracovány. Dále se zde nacházejí neúplné kachle s motivem říšského orla.

Pouze dva kachle jsou zahrnuty do skupiny, které se v této práci věnuji. Jedná se o nevelké části kachlů, nejspíše se stejným motivem, a to s vyobrazením světce. Spadají tedy do skupiny kachlů s náboženskou tematikou.

Kachel č. 63

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: sv. Jan Nepomucký?
- význam motivu: *„Jan z Pomuku (Nepomuku) se narodil v 1. pol. 14. st., zemřel roku 1393. Byl notářem, později se stal generálním vikářem pražského arcibiskupa. Byl obětí sporu mezi panovníkem Václavem IV. a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. Podle jiné teorie byl umučen, protože nechtěl povědět zpovědní tajemství královny. Jeho tělo bylo vhozeno do Vltavy z Karlova mostu. Stal se barokním světcem (blahořečen 1721, svatořečen 1729) a českým zemským patronem. Jeho atributy: kříž, 5 hvězd, kniha, palmový list, atd.“*¹⁰⁷
- ČVS: polopostava muže svírající v ruce kříž
- povrch: bílá glazura
- zadní strana: očázená
- komora nedochována
- MŠ: 91 mm, MV: 100 mm, MH: 14 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 17. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.63.

Kachel č. 64

- základní řádkový komorový kachel
- motiv: neznámý světec (sv. Jan Nepomucký- viz kachel č. 59?)

¹⁰⁷ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0358-2.

- ČVS: část kachle s postavou muže bez hlavy, plastická propracovaná drapérie
- povrch: bílá glazura
- zadní strana: očázená, stopy po textilií
- komora nedochována
- MŠ: 96 mm, MV: 124 mm, MH: 19 mm
- místo nálezu: Hradec Králové – v základech Z.U.Ú.
- datace: 17. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.64.

3.3. Kadluby

K vytvoření reliéfu byl kadlub nezbytný, proto modelování z volné ruky považujeme spíše za nepravděpodobné. Nálezy kadlubů jsou vzácné, avšak přesto máme pár kusů i z Hradce Králové.¹⁰⁸

Za nejpravděpodobnější materiál na výrobu kadlubů považujeme hlinu. Kámen a dřevo nelze dokázat, ani vyloučit, ale jeví se nám jako materiály, které jsou méně vhodné a také neekonomické. Většina kadlubů je patrně zhotovena díky pozitivnímu modelu z hlíny, který se vypálí a otiskne do syrové hliněné desky, a poté se usuší a znovu vypálí.¹⁰⁹ Následně se musel odformovat negativ, který po vypálení představoval konečný produkt, tedy kadlub nebo-li formu. Hrnčíř mohl v měkkém stavu provádět retuše nebo doplňky na obou otiscích, tedy na pozitivu i negativu.¹¹⁰ Zadní strana kolem obvodu je u kadlubu vyztužena žebrem a uprostřed opěrnou nožkou.¹¹¹ Kadlub byl základní článek pro sériovou výrobu kachlů.

V renesanci se postup vytváření kadlubů obohatil. Kadluby se vytvářely z pozitivů nebo střídáním negativů a pozitivů, to na kachlích umožnilo propracovat více detailů. Bylo to způsobeno většími nároky na realismus, kde se vyžadovala větší složitost a zdobnost. Důležité byly i importy z cizích zemí, které ovlivňovaly domácí trh. Použití cizího hotového kachle se tak stalo běžným. Hrnčíř si otiskl cizí kachel, ale tím vznikl menší a méně zřetelný kadlub, který si hrnčíř upravil. Velikost dodělal okrajovou lištou, nezřetelnost vyretušoval měkkým otiskem. Tím vznikla nová varianta původního reliéfu.

¹⁰⁸ SMETÁNKA, Z. *Technologie výroby českých kachlů od počátků 14. století do počátku 16. století*. In *Památky archeologické* 59, 1968, str. 558

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 559 – 560.

¹¹⁰ MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krásy, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5, str. 6.

¹¹¹ Tamtéž, str. 157.

Kadlub byl jeden z nejdůležitějších a nejhodnotnějších prvků v celé hrnčířské dílně, protože jeho zhotovení bylo náročné. Formy se proto kupovaly, ale i dědily. To však komplikuje dataci, protože se jedna forma mohla používat více generací.¹¹²

Ve staré sbírce kachlů se nachází pouze 2 matrice. Obě pravděpodobně pochází z území města Hradce Králové, avšak nevíme, zda-li zde byly vyrobeny nebo jestli sloužily pouze jako předmět obchodu.

Kadlub č. 1

- patrně měl vytvořit komorový kachel
- ČVS: v levé části stupňovité ztvárnění kytky, v pravé části list, mezi tím prostor vyplňují čáry, které představují geometrické ornamenty
- povrch: světle hnědý, rezný
- materiál: hlína
- MŠ: 127 mm, MV: 100 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.65.

Kadlub č. 2

- patrně měl vytvořit komorový kachel
- ČVS: pravý horní roh s motivem akantové rozviliny
- povrch: tmavě hnědý až černý (spálený), rezný
- materiál: hlína
- MŠ: 62 mm, MV: 88 mm
- místo nálezu: Hradecko
- datace: 16. st.
- inv. č.: neurčeno
- dokumentace viz příloha: 8.3.66.

¹¹² MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krásy, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5, str. 6.

4. Srovnávání s jinými lokalitami

4.1. Praha

Praha, hlavní město České republiky, je naše největší město, a tak není překvapením, že má v muzeích i nejvíce předmětů. Hlavním muzeem je Národní muzeum, ve kterém je uložena i sbírka kachlů, kterou popisuje Vladimír Brych ve své publikaci *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*.¹¹³

Renesanční portrétní kachle mají v dané publikaci samostatnou podkapitolu, ve které je uvedeno 57 kachlů (od kachle č. 436 po č. 493).¹¹⁴ Převážně se jedná o celé kachle nebo fragmenty kachlů, avšak s dobře čitelnou čelní vyhřívací stěnou, tedy znatelným motivem. Z panovníků jsou zde vyobrazeni následující: Ludvík Jagellonský s manželkou Marií Habsburskou (5ks), Ferdinand I. s Annou Jagellonskou (2ks), Karel V. (2ks), Rudolf II., saský kurfiřt Jan Fridrich (5ks), František I. francouzský, Filip (lankrabě hesenský). Následují kachle s nejrůznějšími šlechtici, šlechtičkami, učenici (Erasmus Rotterdamský), atd.

Náboženskou tematiku zastupuje 52 kachlů (kachel č. 348 – 400).¹¹⁵ V této podkapitole se objevují kachle s motivy sv. Matouše, šaška, prelátů, sv. Václava, sv. Jiří, andělů, starozákonní motivy (Tři patriarchové starého zákona, prorok Daniel, Samson, král David, král Aza, král Joziáš, král Ezechiáš), mariánské a christologické (Panna Marie, Klanění králů, Ježíš Kristus, Ukřižování), atd.

Do portrétních kachlů by se dalo zařadit ještě několik kachlů ze skupiny žánrové a antické (mytologické), avšak rozdělení ponechávám striktně podle zařazení v publikaci.

Analogie s kachlemi hradeckými tvoří hned několik kusů. Kachel č. 3 - Tři patriarchové starého zákona (Brych – kachel č. 353), č. 28 Ludvík Jagellonský nebo Ferdinand I. (Brych – kachel č. 705), č. 32 Rudolf II. (Brych – kachel č. 451), č. 34 Erasmus Rotterdamský (Brych – kachle č. 463), č. 35 Jan Fridrich (Brych – kachel č. 453), č. 37 poprsí panovníka (Brych – kachel č. 469), č. 45 hlava urozeného muže s baretem (Brych – kachel č. 447).¹¹⁶

¹¹³ BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 178 – 193.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 147 – 167.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 149 – 181.

4.2. Chrudim

Nejbližší lokalita, která je situována jižně od Hradce Králové je město Chrudim. Nachází se zde Regionální muzeum v Chrudimi, které má i své archeologické oddělení, kde se shromažďují sbírky s nálezy z nejrůznějších průzkumů. Jednu takovou sbírku tvoří i soubor středověkých kamnových kachlů a jejich zlomků. Zpřístupněním této sbírky veřejnosti publikační formou se již od osmdesátých let věnuje dr. Frolík. Jedním z novějších katalogů, avšak díky neustálému obohacování sbírky jistě ne poslední, je publikace *Kachle Chrudimska*.¹¹⁷

Portrétní kachle nejsou v publikaci zařazeny do vlastní kapitoly. Lze je nalézt v podkapitole Kachle komorové – s heraldickými náměty. Do této části je zařazeno celkem 26 kachlů, z toho do portrétních bychom mohli zařadit 12 z nich (kachel č. 19, 24, 27, 28, 32 – 39).¹¹⁸ Na těchto kachlích jsou zobrazeny nápisy popisující osobu nebo rod, dále pak osoby či předměty znázorňující cechy a rodové znaky. Konkrétně se jedná o kachel se sedícím králem na trůně, necelý kachel se štítonošem, kachel se znakem cechu ševců, cechu soukeníků, kachel s nápisem MESLA, s nápisem AES, atd. Dále se nachází 7 kachlů s vyobrazením mužů a žen v podkapitole Žánrové motivy (kachel č. 78 – 84).¹¹⁹ Portrétních kachlů v publikaci Kachle Chrudimska je souhrnně 19. Všechny zmíněné kachle se datují do 2. pol. 15. st. a poč. 16. st.

Renesančních náboženských kachlů je v této publikaci 8 (č. 44 – 60).¹²⁰ Kachle s náboženskou tematikou mají vlastní podkapitolu. Na těchto kachlích jsou následující motivy: prorok Jonáš, muž v kápi, prorok Ezechiel (2 ks), prorok Daniel, sv. Ondřej, plastická hlava andělíčka a kachel s nápisem (citát z Nového zákona z druhé epištoly sv. Petra Apoštola). Všechny jmenované kachle jsou datovány do 1. pol. 16. st.

Za analogii s hradeckými kachli lze považovat jen kachel s motivem sv. Ondřeje. Podobu je možno vidět i v kachli s vyobrazením cechu ševců, nad kterým je situováno velké písmeno W, které je považováno za znak panovníka Vladislava Jagellonského (Kachle Chrudimska – kachel č. 33 a 34)¹²¹. Kachel č. 35¹²² je zlomek čelní vyhřívací stěny s erbovním štítkem s majuskulním “W“, analogie s kachlem č. 58.

¹¹⁷ FROLÍK, Jan. *Kachle Chrudimska*. Chrudim, 2003. ISBN 80-903265-0-1.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 23 – 32.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 53 – 56.

¹²⁰ Tamtéž, str. 36 – 43.

¹²¹ Tamtéž, str. 29.

¹²² Tamtéž, str. 29.

4.3. Opava

Jedinou moravskou lokalitu, se kterou budu srovnávat starou hradeckou sbírku renesančních náboženských a portrétních kachlů je oblast Opavska. Základní pramen tvoří publikace od Terezy Krasnokutské *Středověké a novověké kachle z Opavy*.¹²³

Opava leží na jižním okraji Slezské nížiny, která byla kompaktně osídlena díky úrodným půdám. Nejstarší zmínky o této lokalitě jsou již z 11. st. Z jednotlivých řemesel v Opavě vynikal hlavně cech textilní, avšak na předměstí působili i hrnčíři, o čemž svědčí pozůstatky nalezené při archeologických výzkumech. Kachlový materiál zpracovaný v této publikaci pochází z nálezů z 2. pol. 20. st. a poč. 21. st. (konkrétně z let 1961- 2003).¹²⁴

Portrétní kachle z Opavy prezentují reálné postavy (vládnoucí panovníci Ferdinand I. a Anna Jagellonská, saští kurfiřti), ale i neznámé postavy mužů a žen.

Nálezy kachlů: Dolní náměstí č. 18.: fragment kachle s nápisem H.HINRICH.SV (inv.č.: 6), zlomek mužské polopostavy (inv.č.: 7); ulice Hradecká: polopostava ženy (inv.č.: 744-287/73; ulice Kolářská: polopostava vousatého muže v baretu 6 ks (inv.č.: 274/61, 276/61, 281+316/61, 313/61, 318/61, 319/61), vyobrazení mladšího muže 4ks (inv.č.: 277+268/61, 306/61, 307/61, 314/61), zlomky postav 2 ks (279+281/61, 290/61), manželský pár (inv.č.:310/61); ulice Masarykova: poprsí muže ve zbroji (inv.č. 675a); ulice Masařská: poprsí ženy (inv.č.: 790 96).¹²⁵

Náboženské renesanční kachle jsou nejčastěji zastoupeny biblickými motivy dvanácti starozákonních hrdinů a novozákonní motiv Panny Marie z ulice Kolářské. Konkrétně: motiv Josui 4ks (inv.č.: 284/61, 302/61, 303/61, 309/61, 310/61), postavičky andílků (inv.č.: 298/61), setkání Ježíše a Samaritánky u studny 2ks (inv.č.: 312/61, 320/61), Panna Marie 2ks (inv.č.:), dva andělé 5ks (inv.č.: 656-4, 659-4, 6518-14, 6518-15, 6518-16); náměstí Republiky č. 15: okřídlený anděl (inv.č.: 141/1953).¹²⁶

Portrétních kachlů je v této publikaci uvedeno 18 a kachlů s náboženskou tematikou 15. Opavský kachlový soubor se datuje od 2. pol. 15 st. až do 2. pol. 17. st., tedy do období pozdní gotiky, přes renesanci až po baroko. Analogie s kachlemi z Hradecka podle dostupných obrázků nevyplývá.

¹²³ KRASNOKUTSKÁ, Tereza. *Středověké a novověké kachle z Opavy*. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 2005. ISBN 80-86989-00-3.

¹²⁴ Tamtéž, str. 6 - 11.

¹²⁵ Tamtéž, str. 162 – 185.

¹²⁶ Tamtéž.

4.4. Shrnutí

Výsledné informace, které dokumentují počet náboženských a portrétních kachlů z období renesance jsou samozřejmě limitované rozsahem publikací. Jednotlivé publikace, se kterými jsem porovnávala hradecké kachle, jsou ve většině pouze výběrové katalogy, proto nelze brát počty za konečné.

V celkovém kontextu lze říci, že hradecké kachle patří mezi rozsáhlejší soubory, které konkurují všem sbírkám. Pro přehlednější srovnání jednotlivých lokalit slouží následující tabulka:

RENEŠANČNÍ KACHLE	Náboženská tematika	Portrétní tematika
Hradec Králové	26	36
Praha	52	57
Chrudim	8	19
Opava	15	18

5. Závěr

Cílem této práce bylo zpracování souboru kachlového materiálu v Hradci Králové, který je však značně obsáhlý. Prvotní záměr, tedy vyhodnocení veškerých kamnových kachlů, jsem při detailním seznámením s tímto materiálem zamítla. Hlavní důvod byl ten, že při tak rozsáhlém souboru by nebylo možné jednotlivé kachle detailně zpracovat. Neposledně rozsah této práce by byl mnohokrát překročen. Zúžení tématu bylo zcela nezbytné a vedlo k systematičnosti této práce.

K výběru užšího zaměření kachlů pro zpracování této práce, tedy náboženské a portrétní kachle z období renesance a baroka, vedlo hned několik důvodů a okolností. Především zde byl prvek největší zajímavosti a neposledně tu je důležitá vypovídací hodnota díky propracovanosti jednotlivých kachlů. Dovídáme se z nich informace o době, ve které byly kachle vytvořeny, tedy kdo vládl nebo kdo byl oblíbený, a to jak panovník, učenec, svatý či patron. Neméně zásadní význam mají při určení zručnosti zpracovatele, tedy jaké metody k zhotovení byly použity.

V první tři úvodní kapitoly obecně nastiňují problematiku kachlů, tedy jejich vznik, vývoj výroby, typologii kachlů a historii bádání. Následuje hlavní část práce, katalog renesančních a barokních kachlů náboženské a portrétní tematiky, ke které byla připojena podkapitola o kadlubech. U jednotlivých kachlů je sledován typ kachle, čelní vyhřívací stěna (motiv, povrch), zadní strana, komora, rozměry, analogie, místo nálezu, datace a inventární číslo. Z těchto zjišťovaných informací vyplynulo, že nálezové okolnosti, míněno místo nálezu, přesná datace a inventární číslo nelze již přesně dohledat. Vychází se z informací ze štítků umístěných přímo na zadních stranách kachlů, avšak těchto štítků je v celkovém souboru minimální počet. Nálezové zprávy nejsou dochovány, proto nevyplývaly informace o přesných lokalitách nálezu, které by vedly k vytvoření mapy nálezů.

Poslední kapitola porovnává zjištěné informace s jinými lokalitami, konkrétně s Prahou, Chrudimí a Opavou. Z porovnávání vyplynulo, že kachlový materiál z Hradce Králové je opravdu značný, a proto ho lze směle řadit k významnějším souborům v rámci celé České republiky.

Tato práce rozebírá jen jednu část hradeckého souboru. Nabízí se další zpracování, a to např. gotických kachlů (značný rozsah, převládá náboženská tematika), renesančních kachlů (ornamenty, architektonické, žánrové či mytologické motivy), atd. Zpracování celého souboru by mělo velký význam nejen regionálního měřítká.

6. Conclusion

The aim of this thesis was to create a collection of stove tiles in Hradec Kralove, however, due to the topic extensiveness I desisted from the initial project to analyze all stove tiles. Creating the extensive and comprehensive stove tile collection would not allow me to focus on the detailed analysis of each tile and would by far exceed the range of this work. The topic reduction helped to systematize this thesis.

There were more reasons and circumstances to focus this thesis on baroque and renaissance religious and portrait stove tiles. Among the most important aspects influencing the choice of the tiles were their attractiveness and the predictive value based on their elaborate design. There we learn about the period of time the tiles were made, the ruler, scholars, saints, patrons, whether they were popular or not. The craftsman skills and processing methods used also belong among the fundamental aspects.

First three chapters generally outline the stove tiles issue, their origin, development, typology and the history of research. The main part of the thesis is the catalogue of baroque and renaissance religious and portrait stove tiles with the subhead dealing with moulds (shapes). Each tile is analyzed in terms of type, front wall heating (motif, surface), reverse side, chamber, proportions, analogy, place of finding, dating, and the inventory number. This fact-finding research revealed that information such as the exact location, dating and the inventory number is impossible to trace. Plates on the rear side served as the basis for tracing such information. However, there is a minimum of such plates. Finding reports are not extant, therefore to look up all necessary information and make the collection became impossible.

Last chapter compares the proven information with other locations, concretely with Prague, Chrudim and Opava. The comparison revealed that material coming from Hradec Kralove is considerable and that is why it can be audaciously ranked among the important and distinguished collections within the Czech Republic.

The thesis analyzes only one part of the Hradec Kralove collection. Further research and focus on, for example, the gothic tiles (range, religious themes), renaissance tiles (ornaments, architectonic, genre and mythological motifs) and so on would be of great importance not only to regional scale.

7. Literatura

- Brych, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1.
- Brych, Vladimír – Stehlíková, Dana – Žeglitz, Jaromír. *Pražské kachle doby gotické a renesanční: Katalog výstavy*. Praha: Pražský ústav státní památkové péče a ochrany přírody, 1991.
- David, Petr – Soukup, Vladimír. *Hradec Králové: Průvodce po Čechách, Moravě a Slezsku*. Praha: Nakladatelství S a D, 1997. ISBN 80-86050-11-4.
- Ernée, Michal. *Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 5*. České Budějovice – Praha, 2008. ISBN 978-80-86260-85-3.
- Frolík, Jan. *Kachle Chrudimska*. Chrudim, 2003. ISBN 80-903265-0-1.
- Hazlbauer, Zdeněk. *Historické kamnové kachle z Rabštejna nad Střelou*. Praha: Unicornis, 1995. ISBN 80-901258-3-2.
- Hazlbauer, Zdeněk. *Krása středověkých kamen*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-226-8.
- Klápště, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-175-1 – K.
- Krajíc, Rudolf. *Středověká kachlová kamna v Táboře*. Písek: IRES, 1997. ISBN 80-901940-2-8.
- Krajíc, Rudolf. *Středověké kamnářství: Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska*. Ústí nad Labem: Albis international, 2005. ISBN 80-86067-06-8.
- Koucká, Tereza. *Středověké kachle z Nového Knína*. Příbram, 2007. ISBN 978-80-86869-05-6.
- Kuča, Karel. *Atlas památek: Česká republika A/N*. Praha: Baset, 2002. ISBN 80-86223-40-X.
- Menoušková, Dana – Měřínský, Zdeněk. *Krása, která hřeje*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. ISBN 978-80-86185-70-5.
- Morávek, Václav. *Kamnářství*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1956.
- Orna, Jiří. *Gotické a renesanční kachle ve sbírce Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň, 2005. ISBN 80-7247-045-0.

- Pavlík, Čeněk – Vitanovský, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4.
- Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury II*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-086-6.
- Richter, Miroslav – Vokolek, Vít. *Hradec Králové: Slovanské hradiště a počátky středověkého města*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-85031-14-0.
- Richterová, Julie. *Středověké kachle*. Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1982.
- Rulišek, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: Slovník křesťanské ikonografie*. Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.
- Scheufler, Vladimír. *Lidové hrnčířství v českých zemích*. Praha: Academia, 1972.
- Smetánka, Zdeněk. *K morfologii českých středověkých kachlů*. In *Památky archeologické* 60, 1969, s. 228-265.
- Smetánka, Zdeněk. *Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. století do počátku 16. století*. In *Památky archeologické* 59, 1968, s. 543-578.
- Vlhas, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0358-2.

8. Příloha

8.1. Schéma umístění kachlů na tělese kamen

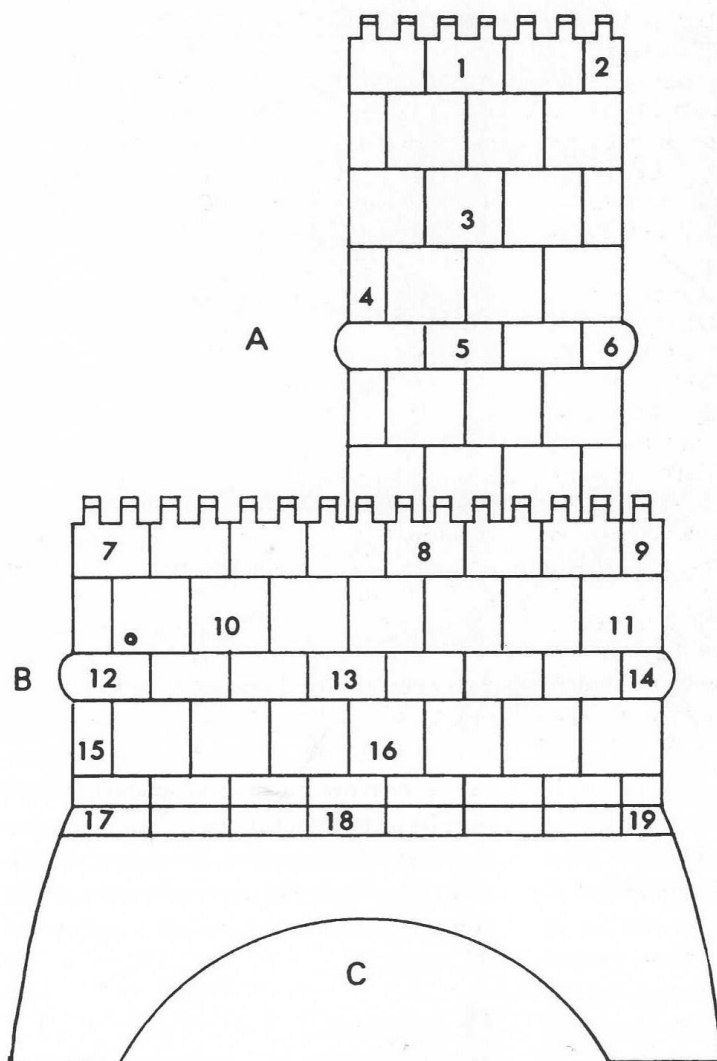
A. Nástavcová část.

1. Římsový, korunní, řádkový, nástavcový.
2. Římsový, korunní, rohový, nástavcový.
3. Základní, řádkový, nástavcový.
4. Základní, rohový, nástavcový.
5. Římsový, kordonový, řádkový, nástavcový.
6. Římsový, kordonový, rohový, nástavcový.
7. Římsový, korunní, rohový, soklový.
8. Římsový, korunní, řádkový, soklový.
9. Římsový, korunní, rohový, soklový.
10. Základní, řádkový, soklový.

B. Soklová část.

C. Podstavec.

11. Základní, rohový, soklový.
 12. Římsový, kordonový, rohový, soklový.
 13. Římsový, kordonový, řádkový, soklový.
 14. Římsový, kordonový, rohový, soklový.
 15. Základní, rohový, soklový.
 16. Základní, řádkový, soklový.
 17. Římsový, pateční, rohový, soklový.
 18. Římsový, pateční, řádkový, soklový.
 19. Římsový, pateční, rohový, soklový.
- (Podle Z. Smetánky 1969, obr. 1)

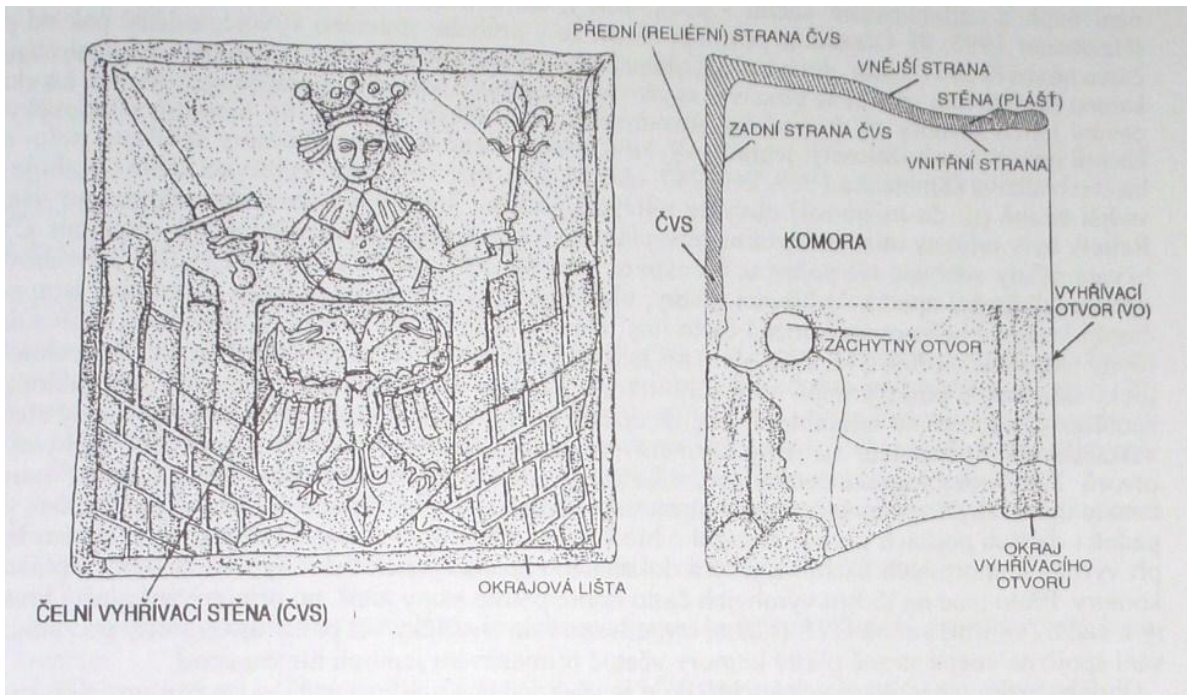

127

¹²⁷ SMETÁNKA, Zdeněk. *K morfologii výroby českých kachlů od počátků 14. století do počátku 16. století*. In *PA 60*, 1969, str. 230.

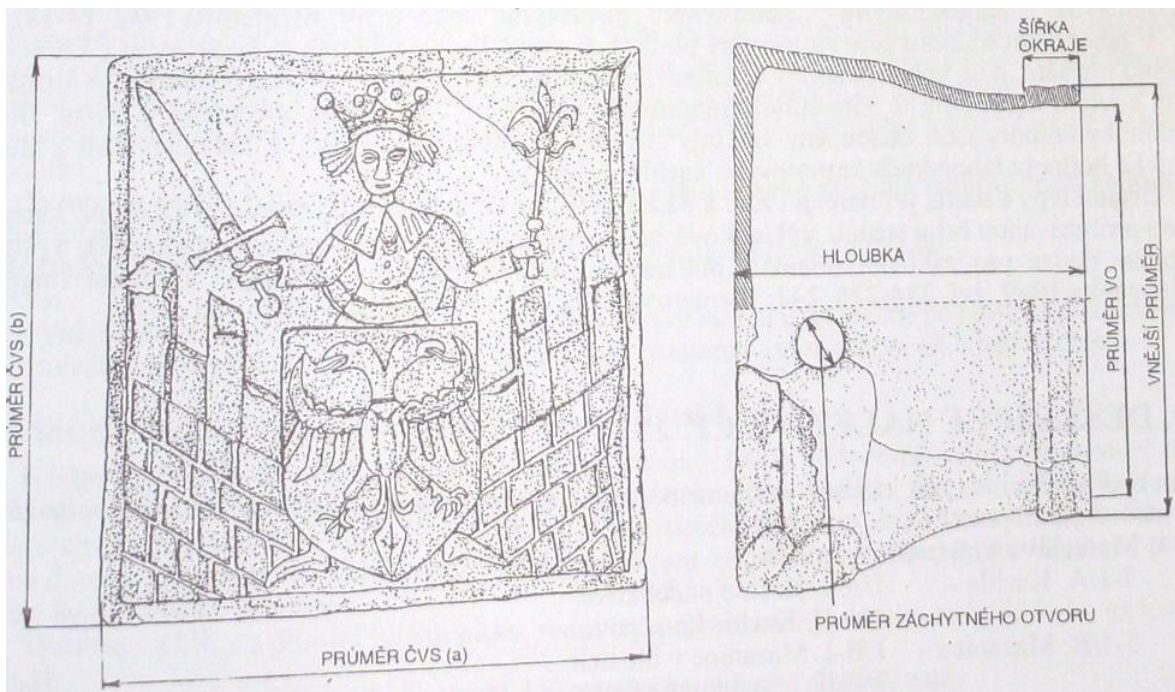
8.2. Popis komorového kachle

a) Deskripce hlavní části

128

b) Měřené hodnoty

129

¹²⁸ KRAJÍC, Rudolf. *Středověká kachlová kamna v Táboře*. Písek, 1997. ISBN 80-901940-2-8. str. 25.

¹²⁹ Tamtéž.

8.3. Fotografická dokumentace

8.3.1. Kachel č. 1 - přední strana (ČVS)

8.3.2. Kachel č. 2 - přední strana (ČVS)

8.3.3. Kachel č. 3 - přední strana (ČVS)

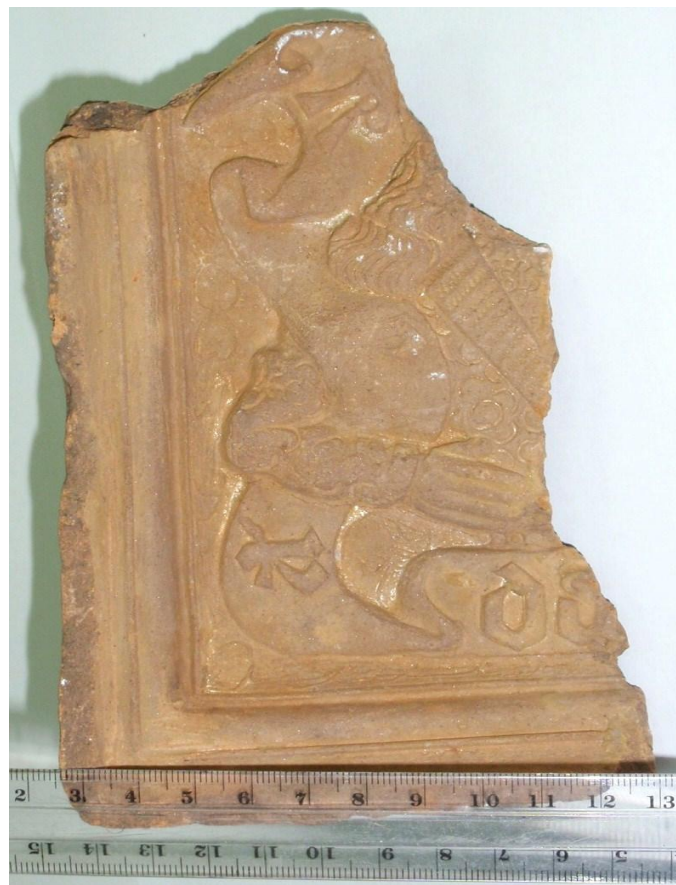
8.3.4. Kachel č. 4 - přední strana (ČVS)

8.3.5. Kachel č. 5 - přední strana (ČVS)

8.3.6. Kachel č. 6 - přední strana (ČVS)

8.3.7. Kachel č. 7 - přední strana (ČVS)

8.3.8. Kachel č. 8 - přední strana (ČVS)

8.3.9. Kachel č. 9 - přední strana (ČVS)

8.3.10. Kachel č. 10 - přední strana (ČVS)

8.3.11. Kachel č. 11 - přední strana (ČVS)

8.3.12. Kachel č. 12 - přední strana (ČVS)

8.3.13. Kachel č. 13 - přední strana (ČVS)

8.3.14. Kachel č. 14 - přední strana (ČVS)

8.3.15. Kachel č. 15 - přední strana (ČVS)

8.3.16. Kachel č. 16 - přední strana (ČVS)

8.3.17. Kachel č. 17 - přední strana (ČVS)

a)

b)

8.3.18. Kachel č. 18 - přední strana (ČVS)

8.3.19. Kachel č. 19 - přední strana (ČVS)

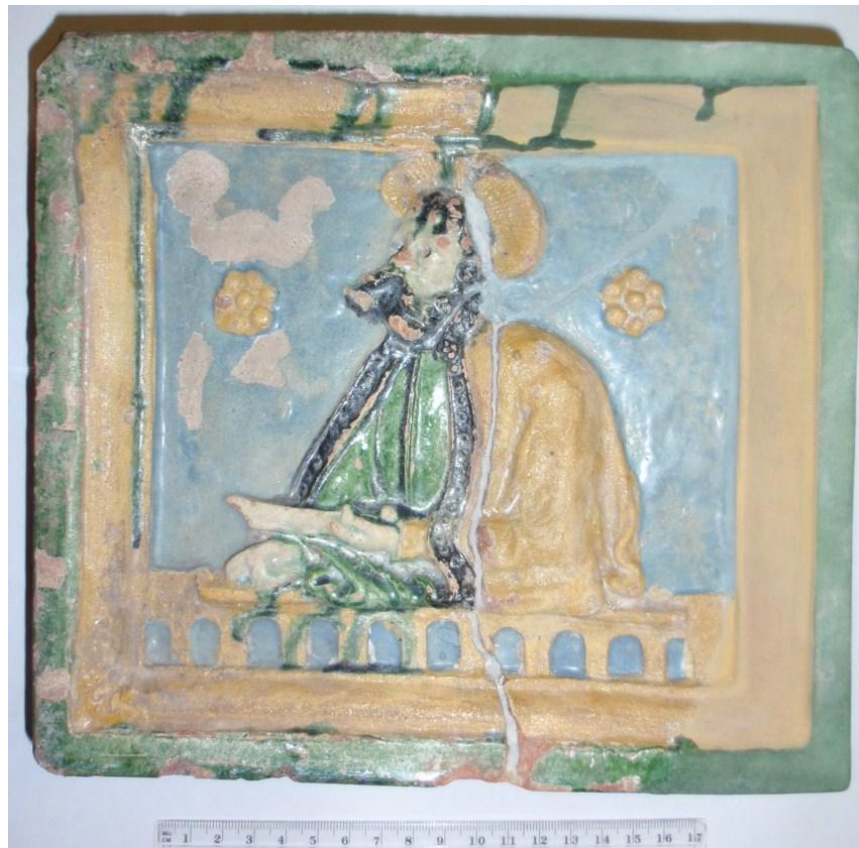
8.3.20. Kachel č. 20 - přední strana (ČVS)

8.3.21. Kachel č. 21 - přední strana (ČVS)

8.3.22. Kachel č. 22 - přední strana (ČVS)

8.3.23. Kachel č. 23 - přední strana (ČVS)

8.3.24. Kachel č. 24 - přední strana (ČVS)

8.3.25. Kachel č. 25 - přední strana (ČVS)

8.3.26. Kachel č. 26 - přední strana (ČVS)

8.3.27. Kachel č. 27 - přední strana (ČVS)

8.3.28. Kachel č. 28 - přední strana (ČVS)

8.3.29. Kachel č. 29 - přední strana (ČVS)

8.3.30. Kachel č. 30 - přední strana (ČVS)

8.3.31. Kachel č. 31 - přední strana (ČVS)

8.3.32. Kachel č. 32 - přední strana (ČVS)

8.3.33. Kachel č. 33 - přední strana (ČVS)

8.3.34. Kachel č. 34 - přední strana (ČVS)

8.3.35. Kachel č. 35 - přední strana (ČVS)

8.3.36. Kachel č. 36 - přední strana (ČVS)

8.3.37. Kachel č. 37 - přední strana (ČVS)

8.3.38. Kachel č. 38 - přední strana (ČVS)

8.3.39. Kachel č. 39 - přední strana (ČVS)

8.3.40. Kachel č. 40 - přední strana (ČVS)

8.3.41. Kachel č. 41 - přední strana (ČVS)

8.3.42. Kachel č. 42 - přední strana (ČVS)

8.3.43. Kachel č. 43 - přední strana (ČVS)

8.3.44. Kachel č. 44 - přední strana (ČVS)

8.3.45. Kachel č. 45 - přední strana (ČVS)

8.3.46. Kachel č. 46 - přední strana (ČVS)

8.3.47. Kachel č. 47 - přední strana (ČVS)

8.3.48. Kachel č. 48 - přední strana (ČVS)

8.3.49. Kachel č. 49 - přední strana (ČVS)

8.3.50. Kachel č. 50 - přední strana (ČVS)

8.3.51. Kachel č. 51 - přední strana (ČVS)

8.3.52. Kachel č. 52 - přední strana (ČVS)

8.3.53. Kachel č. 53 - přední strana (ČVS)

8.3.54. Kachel č. 54 - přední strana (ČVS)

8.3.55. Kachel č. 55 - přední strana (ČVS)

8.3.56. Kachel č. 56 - přední strana (ČVS)

8.3.57. Kachel č. 57 - přední strana (ČVS)

a)

b)

8.3.58. Kachel č. 58 - přední strana (ČVS)

8.3.59. Kachel č. 59 - přední strana (ČVS)

8.3.60. Kachel č. 60 - přední strana (ČVS)

8.3.61. Kachel č. 61 - přední strana (ČVS)

8.3.62. Kachel č. 62 - přední strana (ČVS)

8.3.63. Kachel č. 63 - přední strana (ČVS)

8.3.64. Kachel č. 64 - přední strana (ČVS)

8.3.65. Kachel č. 65 – kadlub č.1

8.3.66. Kachel č. 66 – kadlub č.2

